

Бюро демократичних інститутів та прав людини

УКРАЇНА

ПОЗАЧЕРГОВІ ВИБОРИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ 21 ЛИПНЯ 2019 РОКУ

Місія БДІПЛ зі спостереження за виборами
Остаточний звіт

Варшава
20 листопада 2019 року

ЗМІСТ

I.	РЕЗЮМЕ.....	1
II.	ВСТУП ТА ПОДЯКИ.....	4
III.	ПЕРЕДУМОВИ ТА ПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ.....	5
IV.	ВИБОРЧА СИСТЕМА.....	6
V.	ЗАКОНОДАВЧА БАЗА.....	8
VI.	УПРАВЛІННЯ ВИБОРЧИМ ПРОЦЕСОМ.....	9
	A. ЦЕНТРАЛЬНА ВИБОРЧА КОМІСІЯ.....	9
	B. КОМІСІЇ НИЖЧОГО РІВНЯ.....	11
VII.	РЕЄСТРАЦІЯ ВИБОРЦІВ.....	13
VIII.	ВИСУВАННЯ ТА РЕЄСТРАЦІЯ КАНДИДАТІВ.....	14
IX.	УМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ВИБОРЧОЇ АГІТАЦІЇ.....	17
X.	ФІНАНСУВАННЯ КАМПАНІЙ.....	20
	A. РОЗГОЛОШЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЗВІТНІСТЬ.....	20
	B. НАДХОДЖЕННЯ ТА ВИТРАТИ.....	21
	C. НАГЛЯД ТА САНКЦІЇ.....	22
XI.	ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	23
	A. МЕДІА СЕРЕДОВИЩЕ.....	23
	B. ЗАКОНОДАВЧА БАЗА ДЛЯ ЗМІ.....	24
	C. РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	25
XII.	УЧАСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН.....	27
XIII.	СКАРГИ ТА АПЕЛЯЦІЇ.....	28
XIV.	НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ СПОСТЕРІГАЧІ.....	30
XV.	ДЕНЬ ГОЛОСУВАННЯ.....	31
	A. ВІДКРИТТЯ ДІЛЬНИЦЬ ТА ГОЛОСУВАННЯ.....	32
	B. ЗАКРИТТЯ ДІЛЬНИЦЬ ТА ПІДРАХУНОК ГОЛОСІВ.....	32
	C. ВСТАНОВЛЕННЯ ПІДСУМКІВ ГОЛОСУВАННЯ ТА ОГОЛОШЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ.....	33
XVI.	РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	35
	A. ПЕРШОЧЕРГОВІ РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	35
	B. Інші РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	36
	ДОДАТОК I: ОСТАТОЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ВИБОРІВ.....	39
	ДОДАТОК II: ПЕРЕЛІК СПОСТЕРІГАЧІВ МІЖНАРОДНОЇ МІСІЇ ЗІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ВИБОРАМИ.....	41
	ІНФОРМАЦІЯ ПРО БДПЛ.....	58

УКРАЇНА
ПОЗАЧЕРГОВІ ВИБОРИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ
21 липня 2019 року

Остаточний звіт Місії БДПЛ зі спостереження за виборами¹

I. РЕЗЮМЕ

На запрошення уряду України, Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ (БДПЛ) 11 червня створило Місію зі спостереження за виборами (МСВ) для спостереження на позачергових виборах народних депутатів України 21 липня 2019 року. МСВ БДПЛ оцінювала відповідність виборчого процесу зобов'язанням перед ОБСЄ, іншим міжнародним зобов'язанням та стандартам щодо проведення демократичних виборів, а також положенням національного законодавства. У день голосування МСВ БДПЛ об'єднала сили з делегаціями Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Європейського Парламенту (ЄП) та Парламентської Асамблеї НАТО (ПА НАТО) для створення Міжнародної місії спостереження за виборами (ММСВ).

У Заяві про попередні висновки та результати, що була оприлюднена ММСВ 22 липня 2019 року, йшлося про те, що “позачергові вибори народних депутатів України 21 липня супроводжувались загальною повагою до фундаментальних прав і свобод, а виборча кампанія була конкурентною, незважаючи на численні порушення, особливо в мажоритарних округах. В цілому, управління виборчим процесом було компетентним та ефективним, незважаючи на обмежені строки для підготовки виборів, які сприймалися суспільством як можливість консолідації реформ та політичних змін, на які сподіваються українці. Це різко контрастує з передвиборчою кампанією, яка характеризувалась широко поширеними випадками підкупу виборців, зловживанням владними повноваженнями та всіма можливими правовими прогалинами, позбавляючи кандидатів рівних можливостей. Взаємопов'язані бізнес та політичні інтереси диктували риторику висвітлення виборів у засобах масової інформації та допускали зловживання політичними фінансами, у тому числі на місцевому рівні. День виборів загалом пройшов мирно; спостерігачі ММСВ позитивно оцінили процедуру відкриття та процес голосування на переважній більшості виборчих дільниць, де здійснювалось спостереження, хоча були відмічені процесуальні недоліки під час підрахунку голосів та встановлення підсумків голосування”.

Загальний контекст, у якому проводились вибори, характеризувався збройним конфліктом та іншими видами протистояння, які тривають на сході країни, та незаконною анексією Кримського півострова Російською Федерацією. В результаті, організація виборів в Криму та окремих частинах Донецької та Луганської областей, що контролюються незаконними збройними формуваннями, виявилась неможливою.

Конституція гарантує права і свободи, якими закріплено право на демократичні вибори. Нормативно-правова база залишається в основному незмінною з моменту проведення останніх парламентських виборів, крім реформи порядку фінансування кампаній, яку було проведено у 2015 році. Незважаючи на те, що законодавство є занадто деталізованим та зарегульованим, воно в цілому пропонує потужну правову основу для проведення демократичних виборів, в разі його добросовісного виконання. Все ще мають місце певні обмеження щодо свободи зібрань та права на участь у виборах, незважаючи на попередні рекомендації БДПЛ. Інші рекомендації БДПЛ залишаються без уваги, зокрема щодо реєстрації виборців, формування складу виборчої комісії та спрощення порядку вирішення спорів.

---

¹ Єдиною офіційною версією цього звіту є англійська. Переклад звіту українською мовою є неофіційним.

Верховна Рада України обирається строком на 5 років. Половина народних депутатів обирається на основі пропорційного представництва за закритими партійними списками в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі. Політичні партії повинні набрати мінімум п'ять відсотків від усіх голосів виборців, що взяли участь у голосуванні, для того щоб взяти участь у розподілі мандатів. Друга половина депутатів Верховної Ради України обирається в одномандатних виборчих округах (ОВО) одним туром голосування. Мажоритарна складова систематично критикується великою кількістю співрозмовників ММСВ як особливо вразлива для корупції та фальсифікацій через вплив потужних місцевих інтересів.

Не зважаючи на обмежені строки, Центральна виборча комісія (ЦВК) здійснювала управління позачерговими виборами технічно та ефективно, затвердила основні процедури й правила в строк, встановлений законом, та пододала перешкоди, спричинені обмеженими строками та порядком закупівель. Хоча ЦВК проводила відкриті засідання, довготривала практика проведення нарад перед засіданнями та, відповідно, відсутність ґрунтовного обговорення проектів рішень під час засідань істотно зменшила прозорість роботи ЦВК.

Окружні виборчі комісії (ОВК) та дільничні виборчі комісії (ДВК) були сформовані в строк та загалом працювали професійно. Істотну кількість членів, в тому числі на керівних посадах, було замінено партіями, за поданням яких їх було призначено, безпосередньо у день виборів. Така велика кількість замінів негативно вплинула на стабільність та ефективність роботи комісій нижчого рівня, та зменшила цінність проведеного навчання для членів комісій. Декілька так званих "технічних" кандидатів були зареєстровані лише з метою передачі своїх посад у виборчих комісіях членам комісій від інших кандидатів. Така практика не сприяє забезпеченню збалансованого складу комісій та пропорційного представництва у них учасників перегонів, передбаченого законом та належною міжнародною практикою.

Державний реєстр виборців налічує 35,6 мільйонів виборців. Незважаючи на виключення близько одного мільйона виборців без зареєстрованої виборчої адреси, переважна більшість співрозмовників висловлювали впевненість у точності даних реєстру. Позитивним фактором стала можливість застосування всіма виборцями попередньо спрощеної процедури для тимчасової зміни місця голосування внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Інформаційна кампанія та інформаційні заходи для виборців щодо роз'яснення порядку такої зміни були обмеженими; лише 47 000 ВПО змінили свої адреси голосування. Повне позбавлення права голосу громадян, які відповідно до рішення суду були визнані недієздатними на підставі розумової неповноцінності, суперечить міжнародним зобов'язанням.

Загалом, за результатами реєстрації список кандидатів виявився різноманітним: до нього увійшли кандидати від 22 партій у загальнодержавному окрузі, та понад 3000 кандидатів в одномандатних виборчих округах. Втім, необґрунтовані обмеження щодо права висунення кандидата, якщо він має непогашену судимість за навмисний злочин, незалежно від його тяжкості, вимоги щодо постійного проживання в країні, а також обмежуюча інтерпретація порядку реєстрації кандидатів мали негативний вплив на інклюзивність процесу.

Тринадцять з 22 партійних списків відповідали вимогам щодо 30-відсоткової гендерної квоти, хоча жодного механізму примусу дотримання цієї вимоги не передбачено. Жінки склали 23% від загальної кількості зареєстрованих кандидатів. Хоча у загальнодержавному виборчому окрузі жінки представляють 31% зареєстрованих кандидатів, у одномандатних округах лише 16% жінок були зареєстровані для участі у виборах. Під час виборчої кампанії жінки були менш помітними у висвітленні засобами масової інформації, ніж чоловіки. Жінки були добре представлені на всіх рівнях органів управління виборчим процесом. Більшість членів ЦВК – жінки, в тому числі голова та секретар комісії. У новому складі Верховної Ради України, жінки

мають близько 20% мандатів, що є істотно більшим показником порівняно з 12% місць у попередньому складі парламенту.

Загалом кандидати могли вільно доносити свої ідеї виборцям, а виборчий процес продемонстрував повагу до фундаментальних свобод, а саме свободи самовираження та свободи зібрань. Кампанія була конкурентною; велика кількість кандидатів представляла широкий спектр політичних векторів. Характерним для цих виборів стало зловживання найменуванням однієї з партій, в результаті чого сім кандидатів-самовисуванців отримали перемогу; понад 46 розслідувань було порушено щодо так званих кандидатів-“клонів”. Широко поширеною була практика підкупу виборців, про що свідчать понад 125 відкритих кримінальних проваджень. Зловживання владою перешкоджало забезпеченню рівних можливостей для кандидатів.

Нові правила фінансування виборчих кампаній, ухвалені у 2015 році, відповідають попереднім рекомендаціям БДПЛ та Групи держав проти корупції Ради Європи (GRECO) щодо підвищення прозорості та відповідальності. Втім, впровадження нормативно-правової бази не забезпечує прозорості фінансування кампаній та залишає можливість впливу покровителів та великих фінансових донорів на політику, а обсяги фінансових витрат на кампанії справляють не виправданий тиск на волевиявлення виборців. Встановлені санкції не є ані пропорційними завданій шкоді, ані стримуючими. Відповідно до вимог законодавства всі партії відкрили спеціальні банківські рахунки, втім близько 25% мажоритарних кандидатів проігнорували цю вимогу.

Конституція України гарантує свободу слова та забороняє цензуру, а нормативно-правова база загалом передбачає свободу ЗМІ. Медіа-середовище хоча й є різноманітним, але в основному поділене відповідно до політичних уподобань, а висока концентрація засобів масової інформації залишається у приватній власності. Редакційна політика та політичний порядок денний, які підтримуються приватними ЗМІ, слугують виключно економічним інтересам їх власників, підриваючи їх незалежність та довіру до них громадськості. Безпека журналістів викликає особливе занепокоєння. Суспільний мовник “UA: Суспільне” залишається серйозно недофінансованим, що істотно впливає на спроможність телерадіокомпанії виконувати свою суспільну роль, як передбачено законом. Наглядний орган, що регулює діяльність ЗМІ, вирішив утримуватися від виконання своїх повноважень щодо ефективного реагування на медіа-порушення.

Моніторинг ЗМІ, який проводився БДПЛ, продемонстрував, що приватні телевізійні канали часто порушували положення щодо збалансованого та неупередженого висвітлення ходу виборчої кампанії та інформації про кандидатів. Телерадіомовники широко висвітлювали кандидатів у форматі політичних дебатів. Проплачена політична реклама широко використовувалась основними партіями. Велика кількість непозначених агітаційних матеріалів була помічена під час ефірів прайм-тайм новин на більшості приватних каналів, щодо яких здійснювався моніторинг; така практика є порушенням закону, введенням в оману виборців та не забезпечує надання об'єктивної інформації. Відповідно до вимог законодавства, “UA: Суспільне” надав всім 22 партіям безоплатний ефірний час.

Конституція передбачає надання повного обсягу політичних, цивільних та соціальних прав національним меншинам. Втім, нормативно-правова база, що регулює права національних меншин, є фрагментованою та застарілою. Деякі співрозмовники висловлювали занепокоєння тим фактом, що встановлення обмежень для кандидатів у ОВО не сприяє представництву національних меншин. Кандидати мали можливість використовувати мови меншин у агітаційних матеріалах та під час кампанії.

Право на ефективні засоби правового захисту закріплено законом та гарантує своєчасний розгляд виборчих спорів. Проте юрисдикції виборчих комісій та адміністративних судів перетинаються. Непослідовний та занадто формальний підхід до розгляду скарг не забезпечив ефективного правового захисту. ЦВК отримала близько 370 скарг, три чверті яких були визнані неприйнятними з технічних підстав, що суперечить належній практиці. Лише третину скарг комісія розглянула під час своїх відкритих засідань, а решту - за закритими дверима, що підірвало прозорість її роботи. Поліція зареєструвала близько 13000 можливих правопорушень, пов'язаних із виборами, й відкрила понад 500 кримінальних проваджень.

Закон передбачає здійснення спостереження за виборчим процесом міжнародними та національними спостерігачами. Після відновлення права голосу делегації Російської Федерації у Парламентській асамблеї Ради Європи (ПАРЄ), органи влади України відкликали запрошення спостерігати за виборами, направлене Асамблеї. ЦВК зареєструвала 139 неурядових організацій (НУО) для спостереження за виборами, більшість з яких були створені нещодавно.

День голосування загалом пройшов мирно; за даними ЦВК явка виборців склала 49.84 відсотків. Спостерігачі ММСВ позитивно оцінили процедуру відкриття дільниць та голосування на переважній більшості виборчих дільниць, на яких здійснювалося спостереження. Процес голосування був прозорим та добре організованим, з високим рівнем дотримання встановлених процедур. Відмічались випадки, коли виборці не змогли проголосувати, оскільки не були включені до списків виборців. Процес підрахунку голосів був прозорим; втім, часто відмічалось недотримання основних процедур узгодження, а на понад третині дільниць, де проводилось спостереження, дії, передбачені порядком заповнення протоколу, не були виконані. Процес встановлення підсумків голосування був оцінений негативно у чверті ОВК, на яких здійснювалось спостереження, переважно це було пов'язано із напруженістю всередині або навколо ОВК та з незадовільними умовами роботи комісії, що призвело до надмірного скупчення людей та зменшило прозорість процесу, а також до обмеження доступу спостерігачів до восьми ОВК. Копії протоколів систематично надавались неуповноваженим особам. Протягом дня голосування, спостерігачі від кандидатів та партій були присутніми на переважній більшості виборчих дільниць, тоді як присутність національних спостерігачів від громадських організацій було помічено приблизно на третині дільниць.

Цей звіт містить ряд рекомендацій, які спрямовані на підтримку зусиль щодо приведення виборів в Україні у відповідність до зобов'язань перед ОБСЄ та інших міжнародних зобов'язань та стандартів демократичних виборів. Найважливіші рекомендації стосуються прийняття уніфікованого виборчого кодексу, забезпечення рівності прав голосу шляхом регулярного перегляду кордонів виборчих округів, посилення прозорості фінансування кампаній, перегляду порядку формування виборчих комісій, гарантування свободи об'єднань, сприяння рівним можливостям проведення агітації, застосування заходів для забезпечення незалежності суспільних мовників, прийняття заходів для попередження введення виборців в оману, та ефективного розслідування виборчих правопорушень. БДПЛ заявляє про свою готовність допомагати органам влади в подальшому удосконаленні виборчого процесу та виконанні рекомендацій, що містяться в цьому та попередньому звітах.

II. ВСТУП ТА ПОДЯКИ

На запрошення Міністерства закордонних справ України, Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ (БДПЛ) 11 червня відкрило Місію зі спостереження за виборами (МСВ).²

² Див. попередні [звіти БДПЛ щодо виборів в Україні](#).

Місію очолив Посол Альберт Йонсон, а до складу МСВ БДПЛ увійшли 19 експертів, які працюють в Києві, та 96 довгострокових спостерігачів, які 18 червня виїхали на місця спостереження по всій країні.

У день голосування МСВ БДПЛ об'єднала сили з делегаціями Парламентської асамблеї ОБСЄ (ПА ОБСЄ), Європейського парламенту (ЄП) та Парламентської асамблеї НАТО (ПА НАТО) та створила Міжнародну місію зі спостереження за виборами (ММСВ). Чинний Голова ОБСЄ призначив Ілрку Канерву Спеціальним Координатором та Головою Місії короткострокових спостерігачів ОБСЄ. Загалом, ММСВ залучила 811 спостерігачів з 45 держав. МСВ БДПЛ залишалась в країні до 4 серпня для спостереження за розвитком подій після дня голосування.

МСВ БДПЛ оцінювала відповідність виборчого процесу зобов'язанням перед ОБСЄ, іншим зобов'язанням та стандартам демократичних виборів, а також положенням національного законодавства. Цей остаточний звіт є продовженням Заяви про попередні висновки та результати, яку було представлено на прес-конференції 22 липня 2019 року.

МСВ БДПЛ висловлює подяку органам влади України за запрошення спостерігати за виборами, Центральній виборчій комісії (ЦВК) та Міністерству закордонних справ за співпрацю та підтримку. Місія також висловлює вдячність та повагу представникам інших національних та місцевих державних установ, органів правосуддя, політичних партій та громадянського суспільства, засобам масової інформації, міжнародній спільноті та іншим співрозмовникам за їхню співпрацю та обмін думками та поглядами.

III. ПЕРЕДУМОВИ ТА ПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

У день своєї інавгурації, 20 травня, Президент Володимир Зеленський оголосив про свій намір розпустити Верховну Раду України й призначити позачергові вибори. Указом Президента від 21 травня вибори були призначені на 21 липня, приблизно за чотири місяці до закінчення строку повноважень Верховної Ради. Президент скористався своїм правом розпуску парламенту на тій підставі, що правляча коаліція не мала підтримки більшості у Верховній Раді.³ 62 народні депутати направили подання щодо конституційності указу.⁴ 20 червня Конституційний Суд України ухвалив рішення на користь позачергових виборів.⁵ З часу інавгурації Володимира Зеленського спостерігалась напруженість у відносинах між Верховною Радою і Президентом.⁶

---

³ [Висновок Венеціанської комісії щодо проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України”, поданого Президентом України 2 липня 2014 року](#) визначає, що “тестом на існування парламентської коаліції повинен бути голос за Прем’єр-Міністра та Уряд. У формальній більшості немає необхідності” та “[...] містить застереження щодо можливості розпуску щойно обраної Ради, якщо вона не виконає цієї вимоги”.

⁴ Позивачі стверджували, що правляча коаліція втратила більшість у Верховній Раді 17 травня 2019 року, коли Народний Фронт (НФ) вийшов з неї, та що встановлений законом одно-місячний строк для формування Верховною Радою нової коаліції спливає 17 червня, і що президент розпустив Верховну Раду до закінчення такого строку.

⁵ У рішенні Конституційного Суду було зазначено, що питання формування правлячої коаліції не регулюється Регламентом Верховної Ради, та що народ України мав право вирішити конституційний конфлікт шляхом проведення позачергових виборів.

⁶ Законодавчі ініціативи Президента щодо законів про вибори, державні закупівлі, скасування недоторканості народних депутатів та імпічмент президенту не були включені Верховною Радою до порядку денного. Варто відмітити, що було ухвалено інший закон про імпічмент; цей закон “Про тимчасову слідчу комісію та тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради” не був підписаний президентом, та не був повернутий до Верховної Ради для повторного розгляду у встановлений строк протягом 15 днів.

Парламентські вибори в цілому сприймалися як продовження весняних президентських перегонів 2019 року, які завершилися переконливою перемогою Володимира Зеленського.⁷ Більшість співрозмовників МСВ БДПЛ описували результат виборів як вираження широко поширеного розчарування виборців нинішнім політичним істеблїшментом та бажання порвати зі “старою системою”, в якій державні інститути мають низький рівень довіри, панує розквіт корупції, а потужні економічні інтереси заможних бізнесменів (відомих як “олїгархи”) впевнено формують політичні процеси та впливають на процедуру прийняття рішень.

Останні вибори депутатів Верховної Ради також були позачерговими та пройшли 26 жовтня 2014 року. За результатами виборів, уряд було сформовано коалїцією з п’яти партій: Блоком Петра Порошенка (БПП, 146 місць), Народним Фронтом (НФ, 83 місця), партією “Самопоміч” (32 місця), Батьківщиною (19 місць) та Радикальною партією Олега Ляшка (РП, 22 місце).⁸ Правляча коалїція розвалилася в лютому-березні 2016 року, залишивши лише дві партії з коалїції зразка 2014 року - БПП та НФ, які підтримували уряд.

Жінки є недостатньо представленими в обраній Раді та займають лише 12 відсотків місць у новому складі парламенту, й лише 4 з 198 місць у одномандатних округах. Шість з 24 міністерських посад в уряді, що припинив свою роботу, займали жінки.⁹

Вибори відбувалися в умовах складної політичної, економічної та безпекової ситуації, що характеризувалася недостатністю довіри до державних органів та системи правосуддя, через широке розповсюдження корупції, на тлі постійних викликів територіальній цілісності України. Загальний контекст характеризувався збройним конфліктом та іншими видами протистояння, які тривають на сході країни, незаконною анексією Кримського півострова Російською Федерацією, що обумовлює збереження контролю незаконними збройними формуваннями над окремими територіями Донецької та Луганської областей. З 2014 року проведення виборів на цих територіях було неможливим. Хоча формальне припинення вогню діє вже протягом чотирьох років, ситуація в районах, що постраждали від конфлікту на сході України, залишається напруженою й нестійкою, та характеризується постійними посяганнями на фундаментальні свободи та погіршенням гуманітарної ситуації.¹⁰

IV. ВИБОРЧА СИСТЕМА

Верховна Рада України складається з 450 депутатів, які обираються строком на п’ять років. Половина народних депутатів обирається на основі пропорційного представництва за закритими партійними списками в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі. Політичні партії повинні набрати мінімум п’ять відсотків голосів виборців, що взяли участь у голосуванні, щоб взяти участь у розподілі мандатів за пропорційним компонентом виборів. Друга половина народних депутатів обирається в одномандатних виборчих округах (ОВО) простою більшістю одним туром голосування (перемагає той, хто отримає більше голосів). Мажоритарна складова була розкритикована деякими співрозмовниками МСВ БДПЛ як особливо вразлива для корупції

⁷ У другому турі Володимир Зеленський отримав 73.22 відсотків голосів. Явка виборців склала 62.1 відсотки.

⁸ Решту мандатів розподілили між собою Опозиційний Блок (40 мандатів), Відродження (19 мандатів), Воля Народу (19 мандатів) та позафракційні народні депутати (43 мандати).

⁹ Україна ратифікувала Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW). Див. [Заключні зауваження](#) Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок 2017 року. Періодичний звіт щодо підсумкових спостережень в Україні Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок був опублікований.

¹⁰ Див. [звіти Управління Верховного комісару Організації Об’єднаних Націй з прав людини](#).

та фальсифікацій через вплив потужних місцевих інтересів.¹¹ Народні депутати, обрані за партійними списками, втрачають мандат, якщо вони не приєднуються або вийдуть зі складу парламентської фракції політичної партії, що суперечить пункту 7.9 Копенгагенського документу ОБСЄ 1990 року. Створення коаліцій партій до виборів не дозволяється.

Відповідно до міжнародних зобов'язань, обрані кандидати повинні бути належним чином введені на посаду та мати право залишатися на посаді до закінчення строку повноважень або до припинення своїх повноважень у інший спосіб, що регулюється законодавством у відповідності до демократичних парламентських та конституційних процедур.

Вибори проводилися в 199 з 225 одномандатних округів.¹² Кількість зареєстрованих виборців у одномандатних округах складає від 129 668 до 200 070 осіб із істотними відхиленнями до 23.91 відсотки від встановленого середнього значення у 161 140 виборців, що суперечить закону та належній практиці.¹³ Такі відхилення перешкоджають рівному розподілу голосів.¹⁴ Крім того, п'ять одномандатних виборчих округи, розташованих у зоні конфлікту в Донецькій та Луганській областях, мають набагато меншу кількість зареєстрованих виборців.¹⁵ Всупереч належній практиці, законодавство не містить жодної правової вимоги щодо регулярного перегляду меж виборчих округів; останній раз вони переглядалися у 2012 році.¹⁶ Див. також розділ *Національні меншини*.

Для забезпечення рівного розподілу голосів, закон повинен містити вимогу щодо регулярного перегляду меж виборчих округів відповідно до належної міжнародної практики.

¹¹ Так само, у [Висновку Венеціанської комісії 2017 року щодо виборчої системи на виборах у парламент Молдови](#) “рекомендувалось відмовитись від єдиного загальнодержавного округу, за умов якого незалежні мажоритарні кандидати можуть налагоджувати зв'язки або попадати під вплив місцевих бізнесменів або інших учасників процесу, які переслідують виключно власні окремі інтереси”. Див. також [Збірку висновків та звітів Венеціанської комісії щодо виборчих систем 2019 року](#).

¹² Вибори не проводилися у 26 одномандатних округах на територіях, визнаних Верховною Радою “тимчасово окупованими територіями”, а саме у 12 одномандатних округах в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Крим), у 9 з 21 одномандатного округу Донецької області та у 5 з 11 округів Луганської області. Відповідно, лише 199 з 225 мажоритарних місць були заповнені у новому складі Верховної Ради, який налічуватиме 424 депутати.

¹³ Законом передбачено, що “відхилення кількості виборців в одномандатному окрузі не може перевищувати дванадцяти відсотків орієнтовної середньої кількості виборців в одномандатних округах”. Відповідно до розділу I.2.2.2 [Кодексу належної практики у виборчих справах \(Кодекс належної практики\) 2002 року Європейської комісії "За демократію через право" \(Венеціанська комісія\)](#), “місця повинні рівномірно розподілятися між виборчими округами, а дозволене відхилення від норми не повинно перевищувати 10 відсотків та в жодному випадку не повинно перевищувати 15 відсотків за виключних обставин (захист місця концентрованого проживання меншин, адміністративна одиниця з низькою щільністю населення)”. Одномандатний виборчий округ №207 (Чернігівська область) має найменшу кількість зареєстрованих виборців, а ОВО №95 (Київська область) є найбільшим.

¹⁴ Пункт 21 [Загального коментаря №25 до статті 25 Міжнародного пакту 1996 року про громадянські і політичні права \(ICCPR\) Комітету ООН з прав людини](#) передбачає, що “повинен застосовуватись принцип “одна особа – один голос”, і в рамках виборчої системи кожної Держави голос одного виборця повинен бути рівним голосу іншого виборця. Розташування меж виборчих округів та спосіб розміщення голосів не повинен викривляти розподіл голосів або дискримінувати будь-які групи, та не повинен позбавляти громадян права вільно обирати своїх представників, або необґрунтовано його обмежувати”.

¹⁵ Зокрема, одномандатні виборчі округи №45 (41 543 зареєстровані виборці), №51 (2 698 осіб), №52 (62 560 виборців), №105 (9 162 особи) та №112 (64 458 виборців).

¹⁶ Відповідно до пунктів I.2.2.v та vii [Кодексу належної практики](#) “З метою гарантування рівних виборчих можливостей, розподіл місць має переглядатись принаймні раз на десять років, бажано, не під час проведення виборів” та “в разі перегляду меж виборчих округів – відповідно до вимог одномандатної системи – це повинно здійснюватися: неупереджено; без завдання шкоди національним меншинам; з урахуванням думки комісії, більшість членів якої є незалежними; така комісія повинна мати у своєму складі географа, соціолога та урівноважену кількість представників партій та, за потреби, представників національних меншин”.

V. ЗАКОНОДАВЧА БАЗА

Вибори до Верховної Ради України регулюються Законом України “Про вибори народних депутатів України” 2011 року (надалі - закон про вибори, із змінами, внесеними у 2019 році)

та постановами ЦВК.¹⁷ Закон про вибори є надмірно деталізованим та зарегульованим, але загалом створює достатню правову основу для проведення демократичних виборів, якщо застосовується добросовісно. Нормативно-правова база залишається в основному незмінною з часу проведення останніх виборів народних депутатів 2014 року, за винятком реформи фінансування передвиборчих кампаній, проведеною у 2015 році.

11 липня, за 10 днів до дня голосування, Верховною Радою було ухвалено виборчий кодекс, яким регулюється проведення всіх типів виборів; процедура його ухвалення викликала занепокоєння серед співрозмовників.¹⁸ Закон все ще очікував ухвалення президентом після дня голосування.¹⁹

Як вже рекомендувалося раніше, слід розглянути можливість прийняття виборчого кодексу, який би регулював всі типи виборів, шляхом інклюзивного процесу після проведення консультацій з відповідними учасниками.

Конституція України гарантує права і свободи, якими закріплено право на демократичні вибори. Втім, нормативно-правова база містить необґрунтовані обмеження щодо свободи об’єднань, в тому числі заборону на діяльність комуністичних та націонал-соціалістичних партій та кандидатів, висунутих такими партіями²⁰, які оцінюються як такі, що неповністю відповідають міжнародним зобов’язанням та стандартам.²¹ Крім того, законодавство надає органам влади широкі дискреційні повноваження щодо заборони реєстрації та зняття з реєстрації політичних партій на підставі загрози національній безпеці та громадському порядку.²² Відповідно до висновку Венеціанської комісії, зміни до законодавства (2016 року), якими політичним партіям

¹⁷ Інше чинне законодавство включає наступні закони України: “Про ЦВК” (2004 року, із змінами 2018 року), “Про державний реєстр виборців” (2007 року, із змінами 2016 року), “Про політичні партії в Україні” (2001 року, із змінами 2017 року). Відповідні положення також містяться у Кримінальному кодексі України (2001 року, із змінами 2019 року), Кодексі України про адміністративні правопорушення (1984 року, із останніми змінами 2019 року), та Кодексі адміністративного судочинства (2005 року, із змінами 2018 року).

¹⁸ Відповідно до Регламенту Верховної Ради України, зміни до проекту закону вважаються відхиленими, якщо за них не проголосували щонайменше 226 народних депутатів. За зміни, подані на розгляд Верховної Ради її спікером 11 липня, проголосували 230 народних депутатів після 16 невдалих спроб.

¹⁹ Проект виборчого кодексу знаходився на розгляді парламенту з 2010 року; його було прийнято у першому читанні в листопаді 2017 року. Після цього, до нього було запропоновано понад 4000 змін; Міністерством юстиції України було розглянуто лише половину з них. 14 вересня 2019 року президент ветоував Виборчий кодекс та повернув його у Верховну Раду на доопрацювання; причиною були окремі положення Кодексу, які суперечили Конституції України.

²⁰ У 2015 році було ухвалено Закон України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”. Пізніше, до статті 60 закону про вибори були внесені зміни щодо заборони висунання кандидатів політичними партіями, що підпадають під дію положень закону. 16 липня 2019 року Конституційний Суд України підтвердив конституційність закону. Ухвалу було винесено значно пізніше встановленого строку (6 місяців після подання скарги) на у відповідь на заяву щодо оскарження конституційності закону, подану спочатку у 2016 році забороненою Комуністичною партією, а у 2017 році – групою народних депутатів.

²¹ Див. Спільний висновок БДПЛ та Венеціанської комісії щодо [“Закону України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного \(нацистського\) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”](#) та Висновок Венеціанської комісії [“Щодо змін до закону України “Про вибори” стосовно виключення кандидатів з партійних списків.”](#)

²² Міністерство юстиції не надало інформації щодо партій, яким було відмовлено у реєстрації, але повідомило, що реєстрація політичних партій “Руська єдність” та “Руський блок” була припинена у 2014 році.

було надано право виключати кандидатів зі своїх списків після виборів та посилення вимог щодо розкриття фінансової інформації організаціями громадянського суспільства (2017 року), були визнані неконституційними.²³ Хоча право на свободу зібрань гарантується Конституцією України, закон про свободу зібрань та об'єднань поки що ухвалено не було.

Щоб гарантувати повне право на свободу об'єднань, слід переглянути заборону щодо політичних партій, а також широкі дискреційні повноваження органів влади, які дозволяють відмовляти у реєстрації або знімати з реєстрації політичні партії за незрозумілими та суб'єктивними критеріями. Будь-які обмеження щодо фундаментальних свобод повинні носити характер винятку, та встановлюватися лише в разі необхідності в демократичному суспільстві, бути пропорційними законодавчим цілям, а не застосовуватися у довільний та надміру обмежуючий спосіб.

Слід прийняти закон, що регулюватиме всі практичні аспекти публічних зібрань.

VI. УПРАВЛІННЯ ВИБОРЧИМ ПРОЦЕСОМ

Управління виборами народних депутатів здійснювали Центральна виборча комісія (ЦВК), 199 окружних виборчих комісій (ОВК) та 29 885 дільничних виборчих комісій (ДВК), в тому числі 102 комісії за кордоном.²⁴ Жінки були добре представлені на всіх рівнях управління виборчим процесом. Дев'ять членів ЦВК - жінки, в тому числі голова та секретар комісії; у складі комісій жінки налічували 59 відсотків членів в ДВК, та 78 відсотків – в ОВК.

A. ЦЕНТРАЛЬНА ВИБОРЧА КОМІСІЯ

ЦВК є постійно діючим виборчим органом, що включає 17 членів, які призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України строком на сім років, який може поновлюватися.²⁵ Всі політичні партії, зареєстровані в загальдержавному окрузі, скористались своїм правом та висунули свого представника з правом дорадчого голосу у ЦВК. Деякі учасники виборчого процесу висловили сумніви щодо неупередженості ЦВК; комісія розцінила це як спробу дискредитувати її членів та вплинути на її роботу.

²³ Див. [Спільний висновок](#) БДПЛ та Венеціанської комісії щодо проекту Закону №6674 “Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення відкритості для суспільства інформації про фінансування діяльності громадських об'єднань та використання міжнародної технічної допомоги” та щодо проекту Закону №6675 “Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо забезпечення відкритості для суспільства інформації про фінансування діяльності громадських об'єднань та використання міжнародної технічної допомоги”.

²⁴ Виборчі дільниці були відкриті у 72 країнах, де Україна має дипломатичні установи. Виборці дільниці, в Російській Федерації, які були розформовані перед виборами президента 2019 року, не відкривались. Дільниці були розформовані на вимогу Міністерства закордонних справ України через наявність ризиків й загроз для проведення виборів на її території та необхідності гарантувати безпеку громадянам України. Виборцям, які проживають на території Російської Федерації, було запропоновано проголосувати в Фінляндії, Грузії або Казахстані.

²⁵ Подання президента базуються на пропозиціях від парламентських фракцій та груп. Чинний склад ЦВК включав членів, кандидатури яких були подані: Блоком Петра Порошенка (5), Народним Фронтом (3), партією “Батьківщина” (1), партією “Відродження” (1), Радикальною партією Олега Ляшка (1), партією “Самопоміч” (1), партією “Воля Народу” (1). Кандидатура одного з членів не була офіційно запропонована партією. Два члени, що залишилися з попереднього складу комісії, були висунуті Українським Демократичним Альянсом “За реформи” (УДАР, який зараз входить до складу БПП) та партією “Свобода” (на сьогодні не має представництва у Верховній Раді). Опозиційний Блок, який заявляє про своє право на два місця у складі ЦВК, не представлений у нинішньому складі комісії; його кандидатури не були подані чинним на момент формування ЦВК Президентом на розгляд парламенту.

ЦВК працювала як колегіальний орган, дотримувалася всіх встановлених законодавством строків та професійно вирішувала більшість технічних питань виборів. Засідання комісії були відкриті для представників партій, спостерігачів, засобів масової інформації та транслювалися в ефір громадянською мережею “ОПОРА”; постанови та рішення ЦВК публікувалися на сайті комісії. Втім, відсутність інформації щодо цілої низки питань, в тому числі порядку денного засідань комісії та змісту близько 150 скарг, а також довготривала практика проведення нарад за закритими дверима залишили більшість засідань без ґрунтовного обговорення питань по суті, чим зменшили прозорість роботи ЦВК.

Хоча технічна інформація про вибори публікувалась на веб-сайті ЦВК та на її сторінці у Facebook, а також надавалась під час брифінгів для ЗМІ, інформація яку ЦВК надавала виборцям, була обмеженою, а інформація для виборців у засобах масової інформації, щодо яких МСВ БДПЛ здійснювала моніторинг, була практично відсутньою протягом усього виборчого періоду. Веб-сайт ЦВК не містить інформації відповідно до стандартів доступу або у декількох форматах, в тому числі зручних для читання або великим шрифтом для виборців з вадами зору.

ЦВК повинна розробити комплексну стратегію та інструменти комунікації та інформування виборців, в тому числі призначені для декількох цільових аудиторій, таких як виборці, які вперше беруть участь у голосуванні, представники національних меншин, внутрішньо переміщені особи (ВПО) та особи з інвалідністю, на основі принципів інклюзивності та прозорості. ЦВК повинна також в подальшому спростити участь у майбутніх виборах для виборців з інвалідністю шляхом надання відповідної інформації у доступних форматах.

ЦВК повідомила МСВ БДПЛ, що Закон України “Про державні закупівлі” 2016 року не містить спеціальних положень щодо закупівлі товарів та послуг, потрібних для організації позачергових виборів. Часові рамки, встановлені цим законом, спричинити б перешкоди для органів управління виборчим процесом у дотриманні встановлених законом строків для проведення ключових заходів виборчого процесу.²⁶ Після оголошення позачергових виборів, Міністерство економічного розвитку та торгівлі було змушене погодитися зі спеціальними умовами та винятками з деяких процедур закупівель для ЦВК, дозволивши ЦВК розділити “великі закупівлі” на декілька менших з метою обходу деяких формальних тендерних процедур. Крім того, для зменшення робочого навантаження ЦВК передала частину зобов’язань ОВК, які деякі з них визнали обтяжливими. Ці тимчасові рішення дозволили ЦВК уникнути блокування виборчого процесу.

Слід розглянути питання гармонізації законодавства про закупівлі та виборчого законодавства з метою усунення встановлених строків, які суперечать одне одному; ЦВК повинна проводити процедури закупівлі у строки, визначені законом про вибори.

ЦВК, відповідно до закону, надрукувала та передала у комісії нижчого рівня 63 611 464 бюлетені для проведення голосування за пропорційною та мажоритарною системами. 30 червня, після подання скарги партією “Слуга народу”, Шостий апеляційний адміністративний суд зобов’язав ЦВК внести зміни до тексту бюлетенів у дев’яти одномандатних округах та виключити посилання на приналежність певних кандидатів-самовисуванців до партії “Слуга народу”. Крім того, відповідно до ухвали суду, якою було підтверджено реєстрацію декількох кандидатів, а

²⁶ 24 травня ЦВК прийняла постанову із зверненням до Президента, Верховної Ради та Кабінету Міністрів України. У постанові йшлося про низку проблемних питань та конфлікуючих строків, у тому числі щодо друку бюлетенів. Наприклад, дотримання положень Закону України “Про державні закупівлі” потребувало б щонайменше 48 днів для процедури друку виборчих бюлетенів, тоді як фактичний вміст виборчого бюлетеня може бути відомий лише за 25 днів до дня голосування.

реєстрацію інших було скасовано, бюлетені для п'яти одномандатних округів підлягали передруку перед самим строком їх передачі комісіям. За даними ЦВК, у декількох випадках до дня голосування ЦВК була змушена передрукувати бюлетені через те, що члени ДВК помилково викреслили прізвища кандидатів з відміткою “вибув”.²⁷ Дивіться також розділ “Реєстрація кандидатів”.

В. КОМІСІЇ НИЖЧОГО РІВНЯ

На початковому етапі ОВК включали 18 членів комісій, які збиралися на регулярній основі та загалом працювали професійно, незважаючи на велике навантаження. Члени комісій призначалися за поданням партій, які мають зареєстровані парламентські фракції та які брали участь у перегонах на попередніх виборах до Верховної Ради.²⁸ Всупереч попереднім рекомендаціям БДПЛ, 63 відсотки членів ОВК, у тому числі 478 членів на керівних посадах, були замінені на пізніших етапах виборчого процесу, в основному партіями, що їх висунули.²⁹ У деяких ОВК партії не могли висунути кандидатів на заміну, та зменшували кількість членів ОВК. Деякі співрозмовників МСВ БДПЛ зауважили, що посади в ОВК могли бути предметом торгів серед партій, які мали право висувати кандидатів на посади членів комісій. Така практика негативно вплинула на незалежність та неупередженість ОВК, а також на безперервність їх щоденної діяльності.³⁰

Партії, які мали зареєстровану парламентську фракцію та учасники цих виборів мали право подати кандидатури своїх представників до ДВК.³¹ Хоча процес призначення членів ДВК загалом отримав оцінку впорядкованого процесу, в декількох ОВК він мав наслідками низку скарг та напруженість між декількома учасниками виборів, які висловлювали свою недовіру до процесу.³² Документи, подані учасниками перегонів у деякі ОВК, не були оформлені належним чином, а деяких номінантів було подано більш, ніж одним учасником виборів.³³ Крім того, деякі співрозмовники МСВ БДПЛ заявляли, що так звані “технічні” кандидати зареєструвалися для участі у виборах з метою отримання місць у ДВК та подальшої їх передачі іншим кандидатам. Така практика, як і велика кількість замінів, не гарантує ані стабільності роботи комісії, ані

²⁷ Штамп “вибув” помилково було проставлено навпроти імен кандидатів у трьох одномандатних округах: №27 (Дніпро), №32 (Кривий Ріг) та №65 (Житомир). Слід зазначити, що у 43 із 199 ОВК штамп був використаний для викреслення імен кандидатів, які знялися з перегонів за один день до дня голосування.

²⁸ З 29 партій, які взяли участь у парламентських виборах 2014 року, 25 скористалися своїм правом висунути членів ОВК. Решта посад були заповнені за результатами жеребкування, що призвело до того, що деякі політичні партії мали по два члени у більш ніж половині ОВК.

²⁹ На початковому етапі формування ОВК, політичні партії, як правило, прагнули заповнити свої посади в ОВК. Іноді з цією метою вони призначали осіб, які проживали у іншій місцевості, або яким було невідомо про своє висунення. Такі члени комісій в подальшому замінювались, часто через свою відмову працювати у комісії.

³⁰ Пунктом П.3.1.77 пояснювального доповіді 2002 року до [Кодексу належної практики у виборчих справах](#) Венеціанської комісії передбачено що “органи, що призначають членів виборчих комісій, не мають бути в змозі вільно відкликати останніх, бо це породжує сумніви у їх незалежності. Відкликання на власний розсуд неприпустиме ...”.

³¹ У результаті проведеного ОВК жеребкування щодо розподілу посад у ДВК, 26 партій та 1594 мажоритарні кандидати були представлені в ДВК. Через дефіцит кадрів близько 4 відсотків членів ДВК були призначені за поданням ОВК.

³² Наприклад, після відхилення ОВК №47 всіх кандидатів на посади від партії “Європейська Солідарність” без правових підстав, ЦВК розпустила весь склад ОВК та сформувала її у новому складі. Напруженість спостерігалася в ОВК №26, 30, 37, 40, 47, 96, 134 та 135.

³³ Дублювання були зафіксовані, наприклад, у ОВК №36, 38, 120, 133, 189, 217.

збалансованого складу і пропорційного представництва кандидатів серед членів ДВК, як передбачено законом та належною міжнародною практикою.³⁴

Відповідно до закону, ЦВК та ОВК несуть відповідальність за проведення освітніх заходів на регіональному та місцевому рівнях. Відповідно до попередніх рекомендацій БДПЛ, ЦВК через свій навчальний центр та за допомогою освітньої он-лайн платформи організувала комплексну програму підготовки членів виборчих комісій на рівні ОВК та ДВК. Хоча учасники тренінгів та спостерігачі МСВ БДПЛ загалом позитивно оцінили проведені тренінги, невелика кількість учасників більшості проведених тренінгів та велика кількість заміन членів комісій зменшила цінність докладених зусиль. Обмежені строки для проведення навчання для великої кількості членів ДВК також обмежили кількість членів комісій, які фактично пройшли навчання.³⁵

Слід розглянути можливість перегляду порядку формування ОВК та ДВК, в тому числі шляхом встановлення обмежених можливостей для здійснення заміин членів комісій, запровадження їх обов'язкової підготовки та сертифікації, принаймні на рівні ОВК, та створення національного реєстру членів виборчих комісій, як альтернативного механізму набору членів ДВК. Також слід розглянути можливість формування постійно діючих ОВК.

Жодних органів управління виборами не формувалося в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Крим), а також у частинах Донецької та Луганської областей, які не контролюються урядом України. Понад 70 спеціальних виборчих дільниць для військовослужбовців не могли бути відкриті, оскільки законодавством цього не передбачено.³⁶ Виборці, які мешкають у військових частинах уздовж лінії зіткнення могли скористатися можливістю змінити свою адресу голосування та проголосувати на найближчій звичайній виборчій дільниці.

Єдина інформаційно-аналітична система “Вибори” є інструментом управління та зв'язку між ОВК та ЦВК. Вона дозволяє автоматично розподіляти керівні посади в ОВК та ДВК, публікувати постанови ОВК та фінансові звіти кандидатів на веб-сайті ЦВК, а також передавати та публікувати результати голосування у день виборів. Незважаючи на те, що це передбачено системою, ОВК не розміщували всі свої постанови та не оновлювали інформацію щодо заміин членів ДВК, що зменшило прозорість роботи ОВК. ЦВК повідомила МСВ БДПЛ про те, що система “Вибори” нещодавно була удосконалена в питаннях безпеки в результаті придбання нового обладнання та створення спеціальних робочих груп на центральному та регіональному рівнях. Жодних повідомлень про кібератаки не надходило ані перед, ані у день голосування.

³⁴ Заміни членів ДВК розпочались одразу після їхнього формування та до дня голосування сягнули 70 відсотків у деяких округах. Співрозмовники повідомили спостерігачів МСВ БДПЛ, що однією з причин змін членів комісії було їхнє небажання брати на себе велику відповідальність за низьку винагороду. Спостерігачі МСВ БДПЛ постійно отримували інформацію, що хоча члени комісій отримували оплату з державного бюджету, на практиці вони очікували оплати від кандидатів, за поданням яких вони були призначені на посади. У декількох випадках, відмічених МСВ БДПЛ, члени ДВК були призначені на посади за поданням однієї партії, але отримували винагороду від іншої.

³⁵ За даними аналізу, наданими навчальним центром ЦВК, у тренінгах взяли участь 56 відсотків членів ОВК (2013 з 3582). Втім, 55 відсотків підготовлених членів комісій були замінені політичними партіями протягом виборчого періоду. Навчання, що проводилось для персоналу виборчих дільниць відвідували лише 10 відсотків членів ДВК (44155 з 421 980).

³⁶ Тимчасові виборчі дільниці, що створювались за надзвичайних обставин, працювали під час виборів президента.

VII. РЕЄСТРАЦІЯ ВИБОРЦІВ

Голосувати на виборах мають право громадяни України, які досягли 18 років станом на день голосування, якщо за рішенням суду вони не були визнані недієздатними. Позбавлення права голосу на підставі розумової неповноцінності суперечить міжнародним зобов'язанням та стандартам.³⁷

Відповідно до міжнародних зобов'язань, обмеження щодо позбавлення права голосу осіб з розумовими вадами, повинні бути усунені.

В Україні діє пасивна та постійна реєстрація виборців. Вона відбувається на основі централізованого Державного реєстру виборців (ДРВ), розпорядником якого є ЦВК та який оновлюється щомісячно. Ведення реєстру здійснюється 27 органами адміністрування реєстру та 759 відділами ведення реєстру (ВВР), на основі інформації, що надається місцевими відділеннями державних органів, в тому числі щодо цивільного стану, місця реєстрації та громадянства виборців.³⁸

Списки виборців складаються в формі витягу з ДРВ окремо для кожної виборчої дільниці. Попередні списки виборців, разом із запрошеннями на голосування, були передані відповідними ВВР на звичайні виборчі дільниці у встановлений законом строк. ДВК надали виборцям доступ до попередніх списків виборців на наступний день після їх отримання, що дозволило виборцям перевірити свої записи та подати запит про внесення змін. Виборці також мали можливість перевіряти свої дані, в тому числі відповідну виборчу дільницю, за якою вони закріплені, в реєстрі онлайн або у відповідних ВВР за місцем їх реєстрації.³⁹

За даними ДРВ, станом на 31 липня загальна кількість зареєстрованих виборців складала 35 567 929 осіб. Зі списків виборців було виключено близько 4,6 мільйонів виборців, зареєстрованих на територіях, де проведення голосування виявилось неможливим, та близько одного мільйона виборців без адреси реєстрації.⁴⁰ Хоча Закон України “Про Державний реєстр виборців” надає право ВВР визначити адресу голосування для виборців, які не мають такої, він не містить переліку підстав для прийняття такого рішення та залишає його на розсуд відділів ведення реєстру. ВВР бракувало спільного розуміння своїх повноважень в цьому питанні.⁴¹ Незважаючи на велику кількість виборців, які не мали зареєстрованої адреси голосування, та складної з її

³⁷ Відповідно до статей 12 та 29 [Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю](#) (CRPD), “Держави-учасниці визнають, що особи з інвалідністю мають правоздатність нарівні з іншими в усіх аспектах життя” та забезпечують їхні “права та можливості [...] голосувати та бути обраними”.

³⁸ На даний час не функціонують 82 ВВР, розташовані на непідконтрольних уряду країни територіях, в тому числі у Автономній Республіці Крим. За даними ДРВ, до них прикріплено 4 635 770 виборців, які не змогли взяти участь у голосуванні.

³⁹ Виборці мали право подавати запити про внесення змін та виправлень до своїх персональних даних не пізніше ніж за 5 днів до дня голосування у відповідний ВВР, та не пізніше ніж за 2 дні до дня голосування - у місцеві суди.

⁴⁰ Система реєстрації, відома як “прописка”, ґрунтується на дозволі, а не декларації. Громадяни, які переїжджають з одного місця у інше, повинні формально довести своє право на проживання в помешканні, надавши доказ права власності або оренди майна. У [Звіті ПАРС 2001 року про наслідки системи прописки](#) йдеться про те, що “Вимушені мігранти, а також шукачі притулку та біженці більше, ніж інші групи населення, які страждають від пережитків прописки в різних сферах життя ...”, і вони ризикують зіткнутися з “позбавленням ... соціальних, економічних та політичних прав”. У звіті рекомендується “прискорити впровадження нових систем реєстрації місця проживання, які використовуватимуться лише для інформаційних цілей”.

⁴¹ Лише 3 331 такому виборцю було визначено адресу голосування. У близько 440 випадках суди визначали адресу голосування спираючись на різноманітні документи, які підтверджували проживання в певній місцевості.

отриманням, більшість співрозмовників МСВ БДПЛ висловили впевненість у точності списків виборців.

Для забезпечення рівного виборчого права та сприяння участі у голосуванні виборців, які були позбавлені права голосу, органам влади слід вжити ефективних заходів для усунення перешкод, створених системою реєстрації місця проживання.

Закон про вибори дозволяє всім виборцям з правом голосу тимчасово змінювати адресу голосування без зміни своєї зареєстрованої адреси. Запити про зміну адреси голосування повинні подаватись особисто виборцем за п'ять днів до дня голосування до ВВР за місцем реєстрації виборця, або за адресою, де він би хотів взяти участь у голосуванні.⁴² Позитивним досягненням є те, що від виборців більше не вимагається подавати докази їх відсутності за місцем реєстрації. Більшість з 280 922 виборців, які подали такі запити, мали намір взяти участь у голосуванні поза межами свого округу, тому вони мали право на отримати бюлетень за пропорційною системою.⁴³ Деякі співрозмовники МСВ БДПЛ вважали це позбавленням права голосу ВПО або внутрішніх мігрантів.⁴⁴

Жодної цільової загальнодержавної інформаційної або просвітницької кампанії для інформування громадян, в тому числі ВПО, щодо спрощеного порядку зміни адреси для голосування не проводилось. Декілька організацій громадянського суспільства підготували інформаційні матеріали для виборців з цього питання, але затримка з боку ЦВК та Національної Ради України з питань телебачення і радіомовлення (НРУТР) у їх затвердженні нівелювала значення їхніх зусиль. Деякі співрозмовники МСВ БДПЛ відмічали, що системне та ефективне інформування виборців могло б сприяти збільшенню участі виборців у голосуванні.⁴⁵

VIII. ВИСУВАННЯ ТА РЕЄСТРАЦІЯ КАНДИДАТІВ

Хоча реєстрація кандидатів загалом забезпечила політично різноманітний вибір поміж кандидатів, необґрунтовані обмеження права балотуватися, відсутність чітких інструкцій щодо заповнення реєстраційних документів та обмежуюча інтерпретація правил реєстрації кандидатів негативно вплинули на інклюзивність процесу реєстрації кандидатів.

Громадянин України якому на день голосування досяг 21 року та який має право голосу може балотуватися на виборах до Верховної Ради України. У праві балотуватися відмовлено особам,

⁴² Закон не надає виборцям з інвалідністю права подавати запит через довірену особу. Деякі представники ВВР, з якими зустрічались спостерігачі МСВ БДПЛ, мали різне розуміння того, чи можуть довірені особи представляти таку категорію виборців.

⁴³ Київ та Київська область отримали найбільше запитів. Основними причинами запитів щодо зміни адреси голосування були наступні: фактичне проживання в іншому місці (29%), реєстрація на непідконтрольній уряді України території у Донецькій та Луганській областях (16%), чинні члени ОВК/ДВК, що працюють не за місцем своєї реєстрації (16%), відпустка та/або подорожі (11,3%) та реєстрація в Криму (0,84%).

⁴⁴ За даними [Управління Верховного комісара ООН у справах біженців \(УВКБ ООН\)](#), станом на 15 липня Міністерством соціальної політики біло зареєстровано 1 392 085 ВПО. Проект закону щодо виборчих права ВПО та інших мобільних груп, що знаходиться на розгляді в парламенті з 2017 року, має на меті скасувати обмеження громадянських прав, встановлені системою реєстрації місця проживання. 30 липня, 75 неурядових організацій (НУО) закликали Президента оперативно ініціювати необхідні законодавчі зміни, оскільки більшість ВПО та інших мобільних груп виборців будуть позбавлені права голосу на наступних місцевих виборах.

⁴⁵ Пункт 11 [Загального коментаря №25](#) ССРП 1996 року підкреслює важливість інформування виборців та проведення інформаційних кампаній щодо реєстрації виборців як необхідних заходів для забезпечення реалізації політичних прав інформованою спільнотою.

які мають непогашену судимість за умисний злочин, незалежно від його тяжкості, та особам, які не проживали в країні протягом останніх перед днем голосування п'яти років.⁴⁶ Ці обмеження суперечать зобов'язанням перед ОБСЄ та іншим міжнародним зобов'язанням.⁴⁷

Слід усунути обмеження права балотуватись на виборах для осіб, які мають право бути обраними, що суперечать зобов'язанням перед ОБСЄ та іншим міжнародним зобов'язанням та стандартам.

Реєстрація кандидатів тривала один місяць, з 24 травня до 25 червня. ЦВК повинна була винести рішення щодо 6 300 заяв про реєстрацію протягом п'яти днів з моменту їх отримання, причому переважну більшість документів було подано за три дні до встановленого кінцевого строку. Всього було зареєстровано 5 967 кандидатів: 2 747 осіб за виборчими списками 22 партій та 3 220 кандидатів у одномандатних виборчих округах, з яких 1 404 були висунуті партіями, а 1 679 – самовисуванці.

Закон про вибори містить численні вимоги щодо висунення кандидатів, в тому числі щодо подання великої кількості документів та сплати грошової застави.⁴⁸ В той час як політичні партії можуть подати документи від імені кандидатів зі своїх списків або у ОВО, кандидати-самовисуванці проходять більш складну процедуру, оскільки повинні подавати документи особисто. Різні процедурні вимоги ставлять під сумнів рівність можливостей для кандидатів.

ЦВК розробила декілька зразків заяв, але не надала чітких інструкцій щодо їх заповнення. Крім того, ЦВК належним чином не повідомила потенційним кандидатам про їхні помилки або неточності в їхніх документах, що дозволило б їм своєчасно внести виправлення; інколи вони були позбавлені можливості виправити помилки. Хоча законом визначено, що помилки чи неточності, виявлені в документах, поданих кандидатами на реєстрацію, підлягають виправленню та не можуть бути підставою для відмови у реєстрації кандидата, ЦВК розглядала документи про реєстрацію, які не містили усіх необхідних даних як неподані.⁴⁹ Загалом, у

⁴⁶ Чотирнадцяти кандидатам було відмовлено у реєстрації через невиконання вимоги щодо цензу осілості. Незважаючи на те, що Закон України “Про громадянство України” містить перелік винятків з цієї вимоги, суди врахували виняткові обставини чотирьох кандидатів, застосувавши широке тлумачення положень закон, та дозволили їм балотуватись. ЦВК зняла з реєстрації двох з них, всупереч рішенням суду, після перегляду доказів про їх відсутність в Україні, наданих правоохоронними органами.

⁴⁷ Пунктом 15 [Загального коментаря 25 УВК ООН до статті 25 ICCPR 1996 року](#) передбачено, що будь-які обмеження прав осіб, які мають право бути обраними, повинні відповідати чітким та обґрунтованим критеріям, а особи, які мають право бути обраними, не повинні обмежуватись необґрунтованими чи дискримінаційними вимогами, такими як освіта або місце проживання. Пунктами I 1.1 с iii-iv [Кодексу належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії](#) визначено: iii. “ценз осілості щодо громадян може встановлюватись лише для участі в місцевих або регіональних виборах; iv. необхідна тривалість проживання не повинна перевищувати шість місяців”. Розділ 1.1.d [Кодексу належної практики у виборчих справах](#) визначає, що “позбавлення права обирати і бути обраним може застосоване у випадку засудження за тяжкий злочин”. Див. пункт 24 [Документу Копенгагенської наради ОБСЄ 1990 року](#), яким передбачено, що “Держави-учасниці забезпечуватимуть, щоб реалізація всіх прав людини та фундаментальних свобод не могло бути об'єктом жодних обмежень, крім тих, що передбачені законом та відповідають їх зобов'язанням по міжнародному праву”. Див. також рішення ЄСПЛ за справою [Хірст проти Великої Британії, №74025/01](#).

⁴⁸ Виборча грошова застава складає еквівалент 1000 мінімальних заробітних плат (136 000 євро) для партійних списків та 10 мінімальних заробітних плат (1 360 євро) для кандидатів у одномандатних виборчих округах. На час проведення виборів 1 євро коштував близько 30 гривень.

⁴⁹ 106 випадків відмов пояснювалися відсутністю автобіографічних даних; близько 60 кандидатам було відмовлено через відсутність даних про їхню соціальну активність, відсутність фотографій або телефонного номера, або інших незначних недоліків; 15 кандидатам було відмовлено через відсутність заяви про зобов'язання припинити діяльність несумісну з мандатом депутата, у разі обрання. Більш ніж 20 кандидатів отримали відмову у реєстрації, тому що грошова застава не була сплачена ними особисто, що розцінювалось як відсутність грошової застави.

реєстрації було відмовлено 487 кандидатам, в тому числі за списками 3 політичних партій, переважно через незначні неточності.

ЦВК повинна надавати чіткі інструкції щодо заповнення заяв кандидатів на реєстрацію. Може бути запроваджений ефективний механізм повідомлення для забезпечення інформування потенційних кандидатів про помилки або неточності в їхніх документах про реєстрацію, для того щоб вони могли своєчасно вносити виправлення.

Близько 125 постанов ЦВК було оскаржено у Шостому апеляційному адміністративному суді, та більшість з них потім передано до Верховного Суду України. У декількох випадках суди широко тлумачили закон й скасовували постанови ЦВК про відмову в реєстрації кандидата; в результаті, одна з 3 партій та 31 кандидат у одномандатних виборчих округах були зареєстровані на підставі рішень суду.⁵⁰ Деякі з цих справ залишалися на розгляді судами під час виборчої кампанії до дня голосування, порушуючи принцип рівних можливостей для проведення передвиборної агітації. Крім того, строки оскарження постанов ЦВК або рішень суду суперечать чинному законодавству в частині строку встановленого для проведення жеребкування щодо номерів партій у бюлетенях та порядку їх розміщення для пропорційної системи; це також негативно вплинуло на друк бюлетенів для одномандатних виборчих округів.⁵¹

Рішення, пов'язані з реєстрацією кандидатів, повинні виноситись заздалегідь з метою сприяння рівним можливостям проведення передвиборчої агітації та уникнення перекриття строків для проведення жеребкувань щодо визначення порядкових номерів партій у бюлетені та порядку їх розміщення для пропорційної системи, а також друку бюлетенів.

Закон України “Про політичні партії в Україні” передбачає 30-відсоткову гендерну квоту для виборчих списків, що повинно бути закріплено в статуті партій; втім, жодного дієвого механізму заохочення дотримання гендерних квот не передбачено. На цих виборах лише 13 з 22 партій дотримались вимоги щодо гендерної квоти.⁵² Жінки представляли лише 16 відсотків кандидатів у одномандатних виборчих округах.

Слід розглянути питання щодо недостатнього представлення жінок у Верховній Раді України шляхом застосування більш суворих механізмів примусового виконання вимог закону, в тому числі шляхом адекватних та стримуючих санкцій, та/або додаткових спеціальних тимчасових заходів, які могли б створити більш справедливі умови для всіх кандидатів. Політичні партії можуть розглянути шляхи подальшого збільшення гендерного балансу у своїх партійних списках.

---

⁵⁰ Наприклад, ЦВК розглянула рішення з'їзду політичної партії “Рух Нових Сил”, очолюваної Михайлом Саакашвілі як таке, що не відповідає її статуту та відмовила у реєстрації всього списку партії, а також її мажоритарних кандидатів. Постанову було скасовано Шостим апеляційним адміністративним судом, так Верховним Судом України в апеляційному порядку.

⁵¹ 4 липня, коли вже було надруковано 5,2 мільйона бюлетенів, Шостий апеляційний адміністративний суд ухвалив рішення про скасування постанови ЦВК про відмову від проведення повторного жеребкування щодо визначення порядкових номерів політичних партій у бюлетені за пропорційною системою. Це рішення було скасовано Верховним Судом 8 липня.

⁵² Із загальної кількості зареєстрованих кандидатів жінки склали 23 відсотки; представництво жінок в загальнодержавному списку становить 31 відсоток. Втім середній показник представництва жінок-кандидаток в першій десятці становить 27 відсотків. Цей показник зростає до 34 відсотків для жінок-кандидаток, які потрапили на останні 10 позицій.

ІХ. УМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ВИБОРЧОЇ АГІТАЦІЇ

Загалом, учасники перегонів мали змогу вільно доносити свої повідомлення виборцям, а вибори продемонстрували повагу до основних свобод зібрання та вільного вираження своїх поглядів і переконань. Кампанія була конкурентною, та характеризувалась різноманіттям кандидатів, які представляли широкий спектр політичних векторів.

Вибори характеризувались феноменом, який отримав назву “клонування”: зокрема, відбувалося привласнення бренду однієї з партій декількома кандидатами, які балотувалися як самовисуванці, та в результаті отримали місця в парламенті. Широко поширена практика підкупу голосів виборців могла мати вплив на вибір громадян, а зловживання посадами позбавило учасників виборів рівних можливостей.

Передвиборчі програми учасників перегонів були сфокусовані на економічних питаннях, питаннях боротьби з корупцією, необхідності “де-олігархізації” політичного життя та врегулюванні конфлікту. Майбутні відносини з ЄС, НАТО та Російською Федерацією були найважливішими питаннями, особливо для основних учасників перегонів.⁵³ Мажоритарні кандидати також будували свої кампанії навколо місцевих питань, таких як розвиток інфраструктури та туризму, безробіття, охорона здоров'я та захист навколишнього середовища.

Станом на 5 липня Президент Володимир Зеленський, який взяв участь у виборах президента за поданням партії “Слуга Народу”, відвідував різні регіони та представляв новопризначених керівників обласних державних адміністрацій, наголошуючи на деяких першочергових питаннях свого президентства, які були чітко пов'язані з основними передвиборчими слоганами партії. Прем'єр-міністр Володимир Гройсман - лідер партії “Українська стратегія Гройсмана” – активно подорожував країною, рекламуючи досягнення свого уряду, які також звучали як маркована політична реклама.⁵⁴ Подібні дії лідерів, які займають офіційні посади, надавали їм та кандидатам, яких вони підтримували, надмірні переваги.

Православна Церква України, створена в січні 2019 року, в своїй передвиборчій заяві підкреслила важливість євроатлантичної орієнтації країни як гарантії запобігання помсти з боку сил, які можуть зменшити незалежність України. Риторика заяви була подібною до тієї, що використовується партією “Європейська Солідарність”; її можна трактувати як надання підтримки цій партії.

Більшість співрозмовників МСВ БДПЛ висловили думку, що перегони у мажоритарних округах зазвичай мають значно більше порушень, ніж загальнодержавні, й часто призводять до великих витрат чинними посадовцями, кандидатами, олігархами та місцевими бізнесменами. Хоча Верховна Рада України продовжувала свою роботу протягом більшої частини кампанії, близько 70 відсотків народних депутатів попереднього скликання брали участь у виборах.⁵⁵ Низка чинних депутатів та міських голів, які зареєструвалися в якості кандидатів у депутати, часто зловживали своїми посадами, в тому числі шляхом оголошення обіцянок та надання допомоги з

⁵³ 10 липня лідери “Опозиційної платформи - За життя” провели зустріч із Прем'єр-міністром РФ Дмитром Медведєвим в Москві; 18 липня Віктор Медведчук, голова політичної ради партії, зустрівся з Президентом Росії Володимиром Путіним у Санкт-Петербурзі. Під час обох зустрічей обговорювались питання врегулювання конфлікту та поставок газу.

⁵⁴ Проплачена політична реклама транслювалась в ефірі телеканалів “ICTV” та “Україна”, де описувалися досягнення уряду. В період з 10 червня по 10 липня, Прем'єр-міністр Володимир Гройсман відвідав Чернігівську, Харківську, Київську, Одеську, Полтавську, Рівненську, Вінницьку та Житомирську області.

⁵⁵ Загалом, 307 депутатів попереднього скликання взяли участь у виборах, з них 192 - у одномандатних виборчих округах.

метою переконання виборців.⁵⁶ У деяких випадках органи державної влади та місцевого самоврядування або прямо підтримували певних мажоритарних кандидатів, або виявляли до них особливе ставлення.⁵⁷

Необхідно докладення подальших зусилля правоохоронних органів для забезпечення свободи виборців у формуванні власної думки шляхом ефективного попередження та покарання неправомірного використання адміністративних ресурсів під час кампаній. Учасники перегонів повинні докласти більше зусиль для утримання від використання проектів державних закладів та фінансованих державою проектів для отримання нечесних виборчих переваг в період передвиборчої кампанії.

Широко поширені звіти про підкуп виборців містили дані щодо благодійності, безкоштовних продовольчих або медичних наборів, надання медичних послуг, лотерейних квитків та винагород, оплату рахунків за електроенергію, безкоштовних квитків на концерти, одноденних подорожей, бонусів до заробітної плати у приватних компаніях, забезпечення харчуванням, та виплату готівкових коштів. Національна Поліція ініціювала понад 300 кримінальних проваджень за фактами підкупу голосів.⁵⁸ МСВ БДПЛ також отримувала інформацію та спостерігала випадки справляння тиску на держслужбовців та приватних підприємців, студентів, з метою примушення їх до відвідування агітаційних заходів або голосування певним чином.⁵⁹

Слід розглянути можливість внесення змін до закону з метою посилення положень щодо виборчих правопорушень, в тому числі щодо підкупу голосів виборців, та встановлення обґрунтованих та попереджувальних санкцій. Правоохоронні органи повинні вживати заходів для забезпечення ефективного та оперативного, незалежного та неупередженого розслідування всіх виборчих правопорушень, в тому числі підкупу голосів виборців, та притягнення винних до відповідальності відповідно до закону.

⁵⁶ Наприклад, одноразовий платіж на користь 259 соціально вразливих осіб від Одеської міської ради 9 липня. Кандидати, які були діючими службовцями, пропонували виборцям подавати заяви на отримання соціальних виплат через свої офіси та місцеві ради; використовували будівлі державних закладів для розміщення агітаційних штабів; рекламували в своїх агітаційних матеріалах державні проекти з інфраструктури та підвищення заробітних плат в державних компаніях як власні досягнення; працівники державних проектів з інфраструктури носили жилети з іменами кандидатів; мери та діючі чиновники організували закриті агітаційні заходи для працівників муніципалітетів на робочих місцях в робочий час; методи агітації партії “Слуга народу” включали зустрічі з місцевими лідерами, часто академіками, у регіональних університетах. Шість чинних мерів балотувалися для участі у виборах, у тому числі у ключових округах у містах Харкові, Львові, Маріуполі, Одесі, Ужгороді та Запоріжжі.

⁵⁷ Наприклад, мери та кандидати, яким вони надають перевагу, виступали перед учасниками публічних заходів у містах Миколаєві, Івано-Франківськ, Дніпро, Харків та у Закарпатській області. Мер Чернігова з’явився на біл-бордах кандидата-самовисуванця. Кандидатка в місті Івано-Франківськ на рекламних біл-бордах натякала свій зв’язок з мером. Мери міст Хуст та Маріуполь підтримували кандидатів-самовисуванців. МСВ БДПЛ отримала достовірні заяви про те, що мери обмежили рівний доступ до реклами на біл-бордах у містах Харків, Маріуполь, Запоріжжя, а також у Донецькій, Одеській та Полтавській областях.

⁵⁸ Національна поліція розслідує схеми-піраміди підкупу голосів виборців, за умовами яких їх учасники залучали інших виборців до участі за обіцянку грошової або матеріальної винагороди. Особи під кодовою назвою “домовий” розподіляли подарунки або гроші мешканцям певних будинків, іноді від імені кількох кандидатів одразу.

⁵⁹ Наприклад, 10 липня студенти були змушені надавати організаційну підтримку заходу одного з лідерів перегонів у одномандатному виборчому окрузі №135 в Одесі. Також 10 липня, під час агітаційного заходу, організованого Громадянською Платформою у Львівській області, працівники штабу змусили учасників повернутись на захід під зливою, де основним спікером був лідер партії. У одномандатному виборчому окрузі №78 (Запорізька область) працівники компанії, що належить кандидату по одномандатному виборчому округу, якого висунула партія, були змушені надати дані про 10 осіб, які голосуватимуть за такого кандидата. Відмова спричинила б звільнення з роботи. В Маріуполі (Донецька область), 27 липня працівникам державної служби, в тому числі вчителям, було повідомлено про необхідність в робочий час відвідати агітаційний захід на підтримку кандидата від Опозиційного Блоку.

На території близько однієї третини одномандатних виборчих округів (55), 79 кандидатів-самовисуванців з'явилися у виборчому бюлетені під брендом партії “Слуга народу” та змагалися з кандидатами, висунутими цією партією.⁶⁰ У 45 одномандатних округах, загалом 152 кандидати мали 69 однакових або схожих імен та/або прізвищ, що виглядало як виборче правопорушення, що продовжувалось. Поліція відкрила 46 проваджень за фактами “клонування” кандидатів. Практика введення виборців в оману шляхом використання візуальних ознак конкуруючих партій з боку мажоритарних кандидатів, нівелювала можливість здійснення виборцями інформованого вибору та вплинула на результати виборів у деяких мажоритарних округах.⁶¹ Див. також розділ *День голосування – Оголошення результатів*.

Для взаємодії з електоратом використовувались різноманітні засоби, в тому числі концерти, невеликі зібрання та агітація на дому у виборців.⁶² Під час агітаційних заходів розважальна програма часто превалювала над ознайомленням виборців з політичними програмами кандидатів. Активно використовувались телебачення, онлайн платформи та соціальні мережі, а також біл-борди та плакати, часто непозначені.⁶³ Широко масштабну агітацію проводили громадські об'єднання на користь кандидатів, з якими вони пов'язані.

19 липня, Національне антикорупційне бюро та Національне бюро розслідувань провели обшуки в офісах компаній, що частково належать лідеру партії “Європейська Солідарність”, колишньому президенту Петру Порошенку.⁶⁴ Було відзначено випадки фізичних нападів на кандидатів.⁶⁵ Крім того, було зафіксовано випадки зривів агітаційних заходів та нападів на агітаційні намети.⁶⁶ Національна поліція ініціювала понад 100 розслідувань за фактами хуліганства.

Хоча більшість учасників виборчих перегонів обрали українську мову для своєї кампанії, були й такі, що агітували російською. Риторика кампанії деяких з основних конкурентів була

⁶⁰ У бюлетені зазначається, що такі мажоритарні кандидати працюють у партії “Слуга народу”. Міністерство внутрішніх справ ініціювало розслідування на основі скарги, поданої партією “Слуга народу”. Варто відмітити, що єдиний реєстр юридичних осіб Міністерства юстиції України містить дані про принаймні 44 суб'єкти з найменуванням “Слуга народу”. Кандидати-самовисуванці використовували бренд партії “Голос” у 5 одномандатних виборчих округах.

⁶¹ МСВ БДПЛ спостерігала за кампаніями-“клонами” із використанням кольорів та візуальних характеристик кампанії партії “Слуга народу” у Дніпропетровській та Київській областях, а також в місті Харкові.

⁶² МСВ БДПЛ спостерігала за 159 передвиборчими заходами головних претендентів по всій країні.

⁶³ Національна поліція повідомила про 699 випадків непозначених агітаційних матеріалів. Соціальна мережа “Facebook” [видалила 168 акаунтів, 149 сторінок та 79 груп](#) за здійснення скоординованих неправдивих заходів в Україні.

⁶⁴ Партія “Європейська Солідарність” прокоментувала, що метою обшуків була дискредитація партії та її лідера напередодні виборів.

⁶⁵ 16 липня кандидат від Опозиційного блоку у 132-му одномандатному виборчому окрузі в Миколаївській області був знайдений мертвим; було відкрите кримінальне провадження за фактом вбивства. 13 липня кандидат від партії “Слуга Народу” у 190-му одномандатному виборчому окрузі у Хмельницькій області, звернувся у поліцію через погрози його життю, якщо він не відкликає свою кандидатуру. Кандидата-самовисуванця по одномандатному виборчому окрузі в Сумській області жорстоко побили, іншому погрожували зброєю у Вінницькій області; на кандидата від партії “Свобода” у Хмельницькій області було вчинено напад з ножом.

⁶⁶ У Маріуполі та Харкові були вчинені напади на міські штаби “Опозиційної платформи - За життя”, а у Запоріжжі - на офіс партії “Європейська Солідарність”; штаб кандидата-самовисуванця в Одеській області також піддався нападу вандалів. В офіс кандидата-самовисуванця та колишнього голови районної адміністрації Житомира (звільнено 27 червня) закинули димові шашки. Було знищено агітаційні намети Опозиційного блоку у Маріуполі, партії “Батьківщина” у Чернігові та партії “Слуга народу” в Харкові. Перешкоди у проведенні агітаційних заходів спостерігалися в Чернівцях, Хмельницькому, Хусті, Одесі, Ужгороді та Житомирі. Також був підпалений транспортний засіб, що належить кандидату-самовисуванцю у Закарпатській області; також згоріли автомобілі партії “Свобода” у Рівному, та волонтера партії “Слуга Народу” в Рівненській області.

поляризууючою та провокативною; були відмічені випадки провокаційної риторики та негативної передвиборчої агітації.⁶⁷

Участь жінок у політичних телевізійних програмах обмежувалася лише п'ятьма найбільш відомими жінками-політиками (представниці партій ВО “Батьківщина”, “Слуга народу”, та “Опозиційної платформи - За життя”). Деякі приклади гендерних стереотипів відмічались на приватних телеканалах “112” та “1+1”. Позитивним аспектом є те, що “UA: Перший” продемонстрував рішучу прихильність гендерній рівності, запрошуючи менш відомих жінок-політиків. Жінки брали участь як доповідачі у 35 відсотках агітаційних заходів, за якими здійснювалось спостереження, під час яких зрідка піднімалися питання гендерної рівності.

X. ФІНАНСУВАННЯ КАМПАНІЙ

Зміни, внесені до законодавства у 2015 році частково відповідали декільком попереднім рекомендаціям БДПЛ та Групи держав проти корупції Ради Європи (GRECO), в тому числі щодо гармонізації правил фінансування виборчих кампаній усіх типів виборів та загалом фінансів партій, уточнення переліку джерел надходжень, публікації деталізованих фінансових звітів та запровадження незалежного аудиту фінансів партій та передвиборчих кампаній.⁶⁸ Втім, регуляторна нормативно-правова база, в тій формі, в якій вона наразі імплементована, не забезпечує прозорості фінансування кампаній, залишаючи можливості неналежного впливу великих донорів на політику, кумівство, покровительство й надмірний вплив на волю виборців через витрати на агітацію.

A. РОЗГОЛОШЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЗВІТНІСТЬ

Партії та мажоритарні кандидати, що змагаються у одномандатних округах повинні отримувати всі надходження та здійснювати витрати на виборчу кампанію через спеціальні банківські рахунки (виборчі фонди). Хоча учасники виборів мають право розпочати агітацію на наступний день після їх реєстрації ЦВК, вони мають додатково 10 днів для відкриття банківських рахунків. Крім того, декілька кандидатів розпочали свої кампанії ще до реєстрації. Всі партії відкрили спеціальні банківські рахунки виборчих фондів, як передбачено законом, 778 мажоритарних кандидатів отримали попередження від ЦВК за невиконання цієї вимоги.⁶⁹ У повній відповідності закону, виборчі фонди відкривалися до 3 липня; отримані надходження та понесені витрати до цієї дати до звіту внесені не були. Багато кандидатів стикнулися з перешкодами з

⁶⁷ У тому числі чотири партії, що використовують зневажливі висловлювання стосовно росіян: “Громадянська позиція”, “Європейська Солідарність”, “Самопоміч” й партія “Свобода”. Суперечлива та провокативна риторика була помічена МСВ БДПЛ на приблизно 12 відсотках мітингів, за якими вона спостерігала. МСВ БДПЛ відмічала випадки: взаємних обвинувачень у підкупі голосів виборців між конкуруючими кандидатами в одномандатних виборчих округах; організованих появ інших осіб на мітингах для втручання у виступи учасників перегонів; негативної агітації та дезінформації на біл-бордах та листівках. МСВ БДПЛ отримувала повідомлення про розповсюдження негативної агітації шляхом надсилання повідомлень на телефони та використання соціальних мереж у Чернігівській, Львівській та Вінницькій областях, а також у містах Кропивницький та Київ.

⁶⁸ Див. [Другий оціночний звіт Групи держав Ради Європи проти корупції \(GRECO\) щодо прозорості фінансування політичних партій](#) та [Додаток](#) до нього. Див. також правовий висновок БДПЛ [“Щодо проекту закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України стосовно прозорості фінансування політичних партій та виборчих кампаній”](#).

⁶⁹ Деякі мажоритарні кандидати заявили, що не створили виборчі фонди, оскільки використовували для фінансування кампаній лише свої власні кошти.

боку банків; інші вирішили почекати з відкриттям рахунків.⁷⁰ Відповідно до закону, банки повинні повідомляти ОВК про відкриття банківських рахунків (виборчих фондів), що у багатьох випадках не було зроблено вчасно.

Політичні партії та мажоритарні кандидати зобов'язані подати звіти про фінансування кампаній у ЦВК та ОВК відповідно, а також у Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК). Проміжний та остаточний фінансові звіти про фінансування кампаній від 21 партії, а також від декількох мажоритарних кандидатів були опубліковані на веб-сайтах ЦВК та НАЗК, але не публікувались на веб-сайті партій.⁷¹

В. НАДХОДЖЕННЯ ТА ВИТРАТИ

Політична партія може витратити до 370 мільйонів гривень (близько 12.6 мільйонів євро), а мажоритарні кандидати - до 16 мільйонів гривень (близько 564 000 євро).⁷² Кандидати можуть використовувати свої власні кошти в межах встановлених лімітів, що дозволяє їм обходити закон та не забезпечує прозорості.⁷³ Всупереч правовій забороні, декілька мажоритарних кандидатів повідомили, що їх кампанія була профінансована партіями, які їх висували; це надало кандидатам, висунутим партіями, несправедливі переваги перед кандидатами-самовисуванцями.⁷⁴ Кандидати також можуть отримувати приватні грошові пожертвування. Фізична особа може зробити внесок на максимальну суму 1.6 мільйонів гривень (близько 56 400 EUR) партії або кандидату; юридична особа може пожертвувати вдвічі більше.⁷⁵ Вперше в історії виборів, партії, які досягли встановленого для отримання парламентського мандату бар'єру, отримали право на відшкодування своїх фактичних витрат на виборчу кампанію з державного бюджету України.

Законодавством заборонено отримання внесків в натуральній формі, з іноземних та анонімних джерел, від незареєстрованих неурядових громадських організацій, благодійних та релігійних організацій, інших політичних партій, фізичних та юридичних осіб, з якими укладено договір про державні закупівлі або які мають податковий борг, а також від органів державної влади й органів місцевого самоврядування, та юридичних осіб, що повністю або частково належать їм чи пов'язані з державними чи місцевими посадовими особами. Відповідно до закону, внески можуть вноситись у виборчі фонди готівкою, а не перераховуватись за безготівковим рахунком; це сприяє передачі коштів з невідомими джерелами походження. Незважаючи на складну процедуру фінансування, співрозмовники МСВ БДПЛ висловили занепокоєння щодо схем фінансування, спрямованих на перевищення законодавчо встановлених лімітів або їх надходження з недозволених джерел, в тому числі фінансування від юридичних осіб, які мають укладений договір про державні закупівлі, власниками яких є, або з якими пов'язані кандидати, в тому числі чинні народні депутати.

⁷⁰ Кандидати повідомляли про затримки в отриманні реєстраційних документів від ЦВК, а також затримки з боку банків через обтяжливу процедуру та недостатню обізнаність щодо них банківських працівників.

⁷¹ Партії та мажоритарні кандидати повинні подати свої проміжні звіти за 5 та 8 днів до дня голосування, а остаточні звіти – протягом 15 та 17 днів після дня голосування відповідно. ЦВК опублікувала 1 128 проміжних та 1 975 остаточних звітів мажоритарних кандидатів, а НАЗК опублікувала 1 191 проміжний та таку ж кількість остаточних звітів відповідно.

⁷² А саме, 90 000 та 4 000 мінімальних заробітних плат відповідно.

⁷³ До 90 відсотків надходжень, про які звітували партії у своїх проміжних фінансових звітах були отримані з регулярних рахунків таких партій.

⁷⁴ А саме, до 90 відсотків надходжень, про які звітували партії у своїх проміжних фінансових звітах.

⁷⁵ А саме, 400 та 800 мінімальних заробітних плат відповідно.

Відповідно до проміжних фінансових звітів, майже всі надходження учасників перегонів були отримані ними з бюджетів політичних партій, без зазначення особи донорів. Хоча це дозволено законом, це не забезпечує прозорості фінансування до дня голосування.⁷⁶

Широка виборча активність проводилась громадськими асоціаціями, в тому числі благодійними фондами, пов'язаними з партіями і кандидатами.⁷⁷ Важливо, що правила регулювання фінансування виборчих кампаній не застосовуються до таких третіх осіб; їх надходження та витрати залишаються нерегульованими та не включаються до звітності.⁷⁸

Для підвищення прозорості, слід внести зміни до законодавства, якими передбачити, що всі надходження та витрати, пов'язані з агітацією, в тому числі понесені громадськими об'єднаннями, пов'язаними з учасниками перегонів, повинні здійснюватися за рахунок виборчих фондів під час проведення виборів. Можна розглянути можливість запровадження обмежень щодо використання власних коштів партіями та кандидатами. Слід взяти ефективних заходів для забезпечення співпраці фінансових установ та відстеження фінансових операцій.

С. НАГЛЯД ТА САНКЦІЇ

НАЗК, ЦВК та ОВК уповноважені здійснювати нагляд за фінансуванням кампаній. ЦВК та ОВК зобов'язані інформувати НАЗК та компетентні правоохоронні органи про можливі порушення, виявлені у звітах про фінансування кампаній. НАЗК повідомило, що воно перевіряє лише законність надходжень, шляхом перевірки банківських виписок. ЦВК зобов'язана публікувати висновки щодо своєчасності подання звітів, точності повідомленої інформації та проведення перехресних перевірок банківських виписок. ЦВК повідомила, що вона неуповноважена виявляти незадекларовані надходження та витрати, що не забезпечує змістовного нагляду.⁷⁹

Відповідно до вимог закону, ЦВК опублікувала свої висновки щодо проміжних та остаточних звітів. ОВК утворили робочі групи для нагляду за фінансуванням кампаній, але вони не були впевнені у своїх повноваженнях. Вони не розміщували інформацію зі своїми висновками щодо проміжних звітів мажоритарних кандидатів на дошках оголошень.⁸⁰ Жодного фінансового

⁷⁶ Джерела походження коштів політичних партій повинні розкриватися у щорічних фінансових звітах партій, які подаються наступного року після року проведення виборів. Див. пункт 202 Керівних принципів БДПЛ та Венеціанської комісії щодо регулювання діяльності політичних партій, яким визначається, що звіти, що подаються політичними партіями “повинні вимагати розкриття джерел надходжень та пояснення всіх витрат. [...] Всі звіти повинні містити консолідовані дані та включати всі рівні діяльності партій”.

⁷⁷ Більшість політичних партій та велика кількість кандидатів-самовисуванців, мали філіали, які оплачували агітаційні матеріали та рекламу в соціальних мережах, організовували агітаційні заходи, пропонували товари та послуги виборцям безкоштовно або за зниженими цінами та реалізовували інфраструктурні або соціальні проекти.

⁷⁸ [Рекомендація Рек\(2003\)4 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам “Про загальні правила щодо протидії корупції у фінансуванні політичних партій та виборчих кампаній”](#) визначає, що “правила щодо пожертвувань політичним партіям, повинні застосовуватися, у разі необхідності, до всіх суб'єктів, які пов'язані прямо або опосередковано з політичною партією або іншим чином контролюються політичною партією”.

⁷⁹ [Спільний висновок 2015 року “Щодо проекту закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо запобігання і протидії політичній корупції в Україні”](#) визначає, що “у сфері запобігання корупції через нагляд, критично важливо, щоб повноваження різних органів були чітко розмежовані та легко зрозумілі партіям, широкому суспільству, а також самим відповідним органам. Крім того, необхідно передбачити положення, що регулюють координування та обмін інформацією між такими різними органами для уникнення пересікання повноважень”.

⁸⁰ МСВ БДПЛ не змогла підтвердити публікацію висновків ОВК щодо остаточних звітів протягом 30 днів після дня голосування.

порушення не було зафіксовано, та жодних санкцій не накладалося. Багатоступінчата система ефективних, обґрунтованих та стримуючих санкцій відсутня.⁸¹

Для підвищення прозорості та відповідальності щодо фінансування виборчих кампаній, НАЗК може бути визначена єдиним наглядовим органом для контролю за дотриманням правил фінансування кампаній. Слід внести зміни до закону, якими прописати ефективні, обґрунтовані та стримуючі санкції за порушення правил фінансування виборчих кампаній.

XI. ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

A. МЕДІА СЕРЕДОВИЩЕ

В цілому медіа середовище є різноманітним, але характеризується відсутністю незалежності медіа від політичних інтересів. П'ять найбільших приватних медіа груп, що належать олігархам, мають загальну частку аудиторії понад 70%.⁸² Редакційна політика та політичний порядок денний, які підтримуються приватними ЗМІ, як на національному, так і на регіональному рівнях, слугують виключно економічним інтересам їх власників. Такі інтереси значною мірою також визначають доступ кандидатів до засобів масової інформації, підриваючи загальну довіру до них та їхню незалежність.

Приватне телебачення залишається основним джерелом інформації, після нього за популярністю – веб-сайти новин, соціальні мережі та газети. За даними співрозмовників МСВ БДПЛ, низка нещодавно приватизованих видань друкованих ЗМІ на сьогоднішній день перетворилась на стабільний бізнес.⁸³ 14 червня, після придбання телеканалу “ЗІК”, Тарас Козак створив новий медіа-холдинг “Новини”, намагаючись залучити аудиторію західної України.⁸⁴ Побоюючись політичного втручання у свою роботу, декілька топ-менеджерів та журналістів телеканалу “ЗІК” оголосили про своє звільнення.

Національна суспільна телерадіокомпанія України (“UA: Суспільне”) залишається істотно недофінансованою; її щорічний бюджет, всупереч вимогам законодавства, скорочується другий рік поспіль.⁸⁵ Це зменшує її спроможність ефективно конкурувати з приватним телебаченням й задовольняти інформаційні потреби суспільства на національному та регіональному рівнях, як

⁸¹ Можливі санкції включають штрафи від 1 200 до 6770 гривень (40 – 227 євро) та призупинення державного фінансування, в тому числі з відшкодуванням витрат на проведення кампанії.

⁸² П'ять найбільших медіа-груп включають “Star Light Media”, “1+1 Media”, “Inter Media”, “Media Group Ukraine” і “Новини”.

⁸³ Законом України 2016 року “Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації” передбачено завершення процедури приватизації 760 комунальними та державними засобами масової інформації до кінця 2018 року. На дату публікації цього звіту, за даними Національної Ради України з питань телебачення та радіомовлення, 593 друкованих ЗМІ завершили процес трансформації.

⁸⁴ Тарас Козак був чинним народним депутатом, та 10-м у списку партії “Опозиційна платформа - За життя”. Також він є власником каналу “112” та “NewsOne”, які він придбав у 2018 році. Разом із нещодавно придбаним телеканалом “ЗІК”, ці канали сформували нову медіа групу “Новини” з 5 відсотками глядацької аудиторії на телебаченні. Тарас Козак також є близьким соратником і партійною довіреною особою Віктора Медведчука, досвідченого українського політика і олігарха, близького до російського Президента Володимира Путіна. Пан Медведчук займає третє місце у партійному списку “Опозиційної платформи - За життя”. Тарас Козак був переобраний до парламенту.

⁸⁵ Поточний державний бюджет забезпечує лише половину необхідного для суспільного мовника фінансування, що суперечить законодавству. Закон України “Про суспільне телебачення і радіомовлення України” гарантує фіксовану суму бюджету для “UA: Суспільне” в розмірі 0,2% від витрат державного бюджету попереднього року.

це передбачено законом. Крім того, низька частка аудиторії “UA: Суспільне” демонструє, що незважаючи на якість запропонованих програм, телеканал до цього часу не є альтернативою надмірно заполітизованому приватному сектору телебачення.

Верховна Рада України повинна захистити редакційну незалежність суспільного мовника шляхом забезпечення достатнього фінансування та надання повної фінансової автономії. Достатнє та стабільне фінансування дозволило б “UA: Суспільне” слугувати своїм цілям суспільного мовника, та виступати альтернативою високо заполітизованому та контрольованому приватному сектору ЗМІ.

В. ЗАКОНОДАВЧА БАЗА ДЛЯ ЗМІ

Конституція України гарантує свободу слова та забороняє цензуру, а нормативно-правова база загалом передбачає свободу ЗМІ. Втім, безпека журналістів продовжує викликати особливе занепокоєння, оскільки вони зазнають погроз та переслідувань; часто це призводить до самоцензури.⁸⁶ Нещодавно провідний журналіст-розслідувач, який став відомим завдяки розслідуванню та висвітленню корупції, помер внаслідок насильницького нападу 4 травня у Черкасах; інший журналіст був жорстоко побитий під час виконання своїх професійних обов'язків у Харкові 7 червня.⁸⁷ Міжнародні та національні організації з прав людини зареєстрували велику кількість порушень прав журналістів, і хоча законодавство гарантує захист журналістів, багато справ все ще знаходяться на розгляді в суді.

Компетентні органи повинні вжити всіх необхідних заходів для захисту журналістів, зокрема тих, хто розслідує та робить репортажі з чутливих питань, від нападів та будь-яких обмежень до їх власної діяльності. Усі посягання на свободу засобів масової інформації повинні бути належним чином розслідувані та взяті до уваги, а закон повинен застосовуватися послідовно та ефективно.

Діяльність ЗМІ у період передвиборної агітації регулюється законом про вибори, який передбачає, що державні та приватні засоби масової інформації повинні забезпечувати збалансоване та неупереджене висвітлення кандидатів. Проплачена політична реклама повинна бути чітко позначена як така, та дозволяється як у приватних, так і у суспільних ЗМІ після реєстрації кандидата ЦВК. 2 липня, відповідно до закону, ЦВК розподілила безкоштовний ефірний час між усіма учасниками перегонів у суспільних національних та регіональних засобах масової інформації.⁸⁸

Національна Рада України з питань телебачення і радіомовлення (НРУТР) здійснює моніторинг дотримання ЗМІ вимог чинного законодавства. НРУТР обрала не використовувати свої повноваження в повному обсязі з метою ефективного реагування на порушення з боку засобів масової інформації у виборчий період.⁸⁹ На відміну від попередніх парламентських виборів,

⁸⁶ Див. [26-й звіт Управління Верховного комісара ООН з прав людини](#).

⁸⁷ Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ рішуче засудив напади. Див. Заяви від [6 травня 2019 року](#), [11 червня 2019 року](#) та [20 червня 2019 року](#).

⁸⁸ Постановою ЦВК визначено умови розподілу безкоштовного ефірного часу та друкованої площі в суспільних та державних медіа та друкованих засобах масової інформації за допомогою лотереї. Учасники перегонів отримують до 60 хвилин у національних суспільних засобах масової інформації, розділених на два блоки по 30 хвилин кожен. Розподіл безкоштовного ефірного часу в регіональних суспільних медіа здійснюється місцевими відділеннями “UA:Суспільне”.

⁸⁹ До складу НРУТР входить вісім членів, які призначаються на п'ятирічний строк, та можуть бути переобрані один раз. Верховна Рада та Президент України призначають по чотири члени кожен. Орган не функціонував до 7 липня через неможливість скликання кворуму.

Верховна Рада України не ухвалила мораторій на перевірку засобів масової інформації для забезпечення свободи вираження та безперервного висвітлення ними подій, пов'язаних із виборами. 8 липня Генеральною прокуратурою України було порушено кримінальне провадження проти телеканалу “NewsOne” за звинуваченням у державній зраді. 9 липня НРУТР ініціювала перевірку телеканалу “NewsOne” після оголошення останнім про проведення 12 липня у прямому ефірі телесту у партнерстві з російським державним телеканалом.⁹⁰ 13 липня на приміщенні телеканалу “112 Україна”, частини того ж медіа-холдингу, було здійснено постріл з використанням гранати.⁹¹ 30 липня НРУТР опублікувала на своєму веб-сайті інформацію про застосування санкцій до телеканалу “NewsOne” за розпалювання ненависті.⁹²

1 серпня на агенцію новин “Укрінформ” було здійснено напад ультраправою організацією “Традиція і порядок” під час прес-конференції, яка проходила двома кандидатами у одномандатних округах від партії “Європейська Солідарність”, які розповідали про порушення, що мали місце на ОВК №50 (Покровськ, Донецька область). Декілька працівників агенції постраждали; також було пошкоджено обладнання.⁹³

Необхідно гарантувати незалежність НРУТР. Необхідно внести зміни до законодавства, що регулює діяльність НРУТР, з метою посилення санкцій за порушення положень щодо засобів масової інформації та встановити обмежені строки для реагування на порушення. Наглядовий орган повинен бути активним та належним чином виконувати свій повноваження щодо забезпечення відповідності телерадіомовлення чинному законодавству, в тому числі під час виборів. Він повинен своєчасно та належним чином застосовувати закон, у тому числі щодо непозначених агітаційних матеріалів у виданнях новин та публікувати свої рішення.

С. РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Результати моніторингу засобів масової інформації, який проводила МСВ БДПЛ, продемонстрували, що ЗМІ широко висвітлювали кандидатів переважно у форматах дебатів і ток-шоу.⁹⁴ “UA: Суспільне” запрошувало менші партії та декількох кандидатів у одномандатних округах для представлення своїх програм та застосовувало нейтральний підхід у висвітленні. Відповідно до закону, безкоштовний ефірний час був наданий 22 політичним партіям на суспільному телебаченні і радіо.⁹⁵ Всі партії, окрім однієї, скористалися цією можливістю.

⁹⁰ Телеміст “Треба поговорити” був спільною ініціативою телеканалів “NewsOne” та “Росія-24”, що заборонений в Україні з 2014 року. НРУТР ініціювало перевірку щодо здійснення телеканалом діяльності, спрямованої на порушення положень законодавства, які забороняють розпалювання ненависті та посягання на територіальну цілісність України. Протести громадськості, критика з боку Президента Володимира Зеленського та спеціальне засідання РНБО 7 липня змусили телеканал скасувати свої плани.

⁹¹ Див. [заяву Представника ОБСЄ з питань свободи ЗМІ від 13 липня 2019 року](#), якою він засудив напад.

⁹² Під час президентських виборів 2019 року НРУТР наклала санкції на телеканал “NewsOne” за риторику ненависті та анти-українські висловлювання. На жаль, співрозмовникам МСВ БДПЛ не вдалося зустрітися з представниками телеканалів “NewsOne” та “112 Україна”, незважаючи на декілька запитів, надісланих МСВ.

⁹³ Атаку засудив [Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ на своєму офіційному каналі у Twitter](#) 2 серпня.

⁹⁴ МСВ БДПЛ здійснювала спостереження щодо 6 телеканалів із загальнонаціональним покриттям, у прайм-тайм (18:00-24:00): суспільний “UA: Перший” та 5 приватних каналів: “Україна”, “1+1”, “ICTV”, “112 Україна” та “Прямий”. МСВ БДПЛ також здійснювала спостереження за контентом, пов'язаним з виборами, на національних й регіональних веб-сайтах новин та на сторінках соціальних мереж деяких кандидатів.

⁹⁵ Партії отримали до 60 хвилин, розділених на два блоки по 30 хвилин кожний. Розподіл безкоштовного ефірного часу на регіональних суспільних телеканалах здійснювалось на місцевому рівні окремими виборчими комісіями у співпраці з місцевими відділеннями “UA:Суспільне”.

Вимоги закону щодо збалансованого і неупередженого висвітлення часто порушувалися приватними телеканалами. Деякі журналісти та телеведучі демонстрували очевидну прихильність певним партіям та кандидатам шляхом запрошення прийнятних для кандидатів учасників програм, здійснення упереджених заяв, а також оголошення результатів опитувань без зазначення методології їх проведення, як того вимагає закон про вибори. Це є порушенням професійних журналістських стандартів та спробою впливу на здатність виборців зробити усвідомлений вибір через відсутність доступу до об'єктивної та різносторонньої інформації.⁹⁶

Інформаційний канал “112 Україна” за обсягами та риторикою висвітлення віддавав перевагу представникам “Опозиційної платформи - За життя”. Загалом, Віктор Медведчук був найпомітнішою політичною фігурою, яку регулярно представляли через широке висвітлення його досягнень.⁹⁷ Інформаційний канал “Прямий” демонстрував активну підтримку партії “Європейська Солідарність” та був помічений у негативному висвітленні партії “Слуга народу” під час політичних програм.⁹⁸ “1+1” широко та у позитивному ключі висвітлював партію “Слуга народу”, при цьому представники партії “Європейська Солідарність” та її лідер демонструвались у негативній риторичі. Телеканал “Україна” віддавав перевагу Радикальній партії Олега Ляшка та Опозиційному блоку під час висвітлення виборів.⁹⁹ “ICTV” віддав 16% свого передвиборчого ефіру “Батьківщині”, 14% - “Українській стратегії Володимира Гройсмана”, переважно шляхом широкого висвітлення діяльності їх лідерів Юлії Тимошенко та Прем'єр-Міністра Володимира Гройсмана під час кампанії. Телеканали “Україна” та “ICTV” не згадували в своїх ефірах “Опозиційну платформу – За життя”.

Проплачена політична реклама дозволяється як у суспільних, так і у приватних ЗМІ, але має бути чітко позначена як така, після реєстрації кандидатів ЦВК. Під час виборчої кампанії платна реклама широко використовувалась вісьмома партіями, зокрема у останній тиждень виборчої кампанії.¹⁰⁰

Нажаль, всупереч закону про вибори, велика кількість непозначених агітаційних матеріалів (відомих як “джинса”) була помічена під час ефірів прайм-тайм новин на всіх приватних каналах, переважно висвітлюючи партії “Опозиційна платформа – За життя”, “Європейська Солідарність”, “Радикальна партія Олега Ляшка” та “Опозиційний блок”. Представники регіональних та місцевих ЗМІ повідомили спостерігачів МСВ БДПЛ, що розміщення політичного контенту за винагороду є поширеною практикою. Така практика вводить в оману виборців та не надає справжньої інформації про їхні виборчі програми.

⁹⁶ Пункт 19 [Загального Коментаря №25](#) до ССРП 1996 року передбачає, що виборці повинні мати змогу формувати думки незалежно, без насильства або загрози насильства, примусу або маніпулятивного втручання будь-якого роду.

⁹⁷ Телеканал “112 Україна” присвятив 56 відсотки свого виборчого висвітлення “Опозиційній платформі – за життя”, 12 відсотків – “Батьківщині”, 5 відсотків – партії “Слуга народу”.

⁹⁸ Телеканал “Прямий” виділив 52 відсотки свого висвітлення “Європейській солідарності”, 8 відсотків – “Опозиційній платформі – За життя”, 9 відсотків – партії “Слуга народу”, часто у негативній риторичі, 6 відсотків - “Радикальній партії Олега Ляшка”, 4 відсотки – “Українській стратегії Володимира Гройсмана”, 3 відсотки – “Голосу” і 2 відсотки – “Батьківщині”.

⁹⁹ Телеканал “Україна” присвятив 17 відсотків свого ефіру “Опозиційному блоку” та 16% - “Радикальній партії Олега Ляшка”.

¹⁰⁰ Серед цих восьми партій були наступні: Радикальна партія Олега Ляшка, “Голос”, “Європейська Солідарність”, “Слуга народу”, “Батьківщина”, Опозиційний блок, “Українська стратегія Гройсмана” та “Опозиційна платформа - За життя”.

ХІІ. УЧАСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Конституція гарантує рівність прав всіх громадян, передбачає повний обсяг політичних, громадянських та соціальних прав національних меншин.¹⁰¹ Вона також передбачає використання мов національних меншин, одночасно визначаючи українську мову єдиною державною мовою.¹⁰²

Нормативно-правова база щодо національних меншин є фрагментованою й застарілою.¹⁰³ Вона не передбачає жодних спеціальних заходів, що сприяють представництву національних меншин. Хоча закон не забороняє діяльність політичних партій, заснованих на мовній або етнічній приналежності, вимога щодо підтримки рішення про формування політичної партії двома третинами областей та 5-відсотковий прохідний бар'єр до Верховної Ради не сприяють появі партій, що представляють інтереси національних меншин.

Загалом, про особливі перешкоди для участі національних меншин у виборчому процесі не повідомлялося. Хоча більшість основних учасників виборчих перегонів робили загальні заяви щодо мовних та культурних питань, передвиборчі програми політичних партій включали дуже мало згадувань проблем, що стосуються національних меншин.¹⁰⁴ Кількість представників національних меншин у загальнодержавних партійних списках була обмеженою. Сім представників Кримських татар були включені до списків п'яти політичних партій у загальнодержавному окрузі.¹⁰⁵ Кандидати з числа представників національних меншин у Закарпатті зазначили, що встановлені на даний момент межі одномандатних округів не сприяють представництву національних меншин.¹⁰⁶ Декілька співрозмовників МСВ БДПЛ висловили занепокоєння, що це питання, посилене участю кандидатів-“клонів”, може мати наслідками зменшення представництва угорської національної меншини у Верховній Раді.¹⁰⁷

Якщо діюча виборча система буде збережена, ЦВК повинна завершити імплементацію статті 18 закону про вибори щодо визначення меж одномандатних виборчих округів задовго до наступного виборчого періоду та після детальних консультацій з представниками національних меншин.

¹⁰¹ За даними останнього перепису населення 2001 року, більшість громадян України складають українці (77.8 відсотків), за ними йдуть росіяни (17.3 відсотка). Інші національні меншини включають білорусів, молдаван, кримських татар, болгар, угорців, румунів, поляків, рома, євреїв та багато інших, менших за чисельністю груп.

¹⁰² Україна ратифікувала Рамкову конвенцію про захист національних меншин та Європейську хартію регіональних мов або мов меншин.

¹⁰³ Закон України “Про національні меншини в Україні” був прийнятий у 1992 році, ще до набрання чинності діючої Конституції України у 1996 році.

¹⁰⁴ Про питання мови та культури у загальному контексті говорили партії “Громадянська позиція”, “Європейська Солідарність”, “Батьківщина”, “Опозиційна платформа - За життя”, “Самопоміч”, “Слуга народу”, “Сила і честь”, “Свобода” та “Голос”.

¹⁰⁵ “Європейська Солідарність”, “Голос”, Партія зелених України, “Сила і честь” та “Українська стратегія Гройсмана”.

¹⁰⁶ Відповідно до виборчого законодавства, “де це можливо”, межі одномандатних округів повинні встановлюватись з урахуванням інтересів національних меншин, що мешкають на відповідній території. Якщо кількість представників національних меншин, що мешкають на території адміністративно-територіальної одиниці, є більшою, ніж необхідно для формування одного одномандатного округу, то округи мають бути сформовані таким чином, щоб в одному з них представники національних меншин становили більшість від кількості виборців в окрузі.

¹⁰⁷ Двоє з 16 кандидатів-самовисуванців в одномандатному окрузі №73 мають однакові прізвища, імена та по-батькові. Один з них є діючим народним депутатом, у той час як інший є місцевим жителем без попереднього досвіду в політиці. Жодний представник угорської меншини не увійшов до нового складу Верховної Ради.

Деякі співрозмовники повідомили МСВ БДПЛ про обмежену участь представників Рома у виборах, в основному через відсутність документів, що посвідчують особу та низький рівень обізнаності. Водночас було відзначено, що кількість Рома, які не мають ідентифікаційних документів зменшилась.¹⁰⁸

Передвиборчий період співпав із набранням чинності Законом України “Про забезпечення функціонування української мови як державної”, який визначає українську мову єдиною мовою для проведення виборів та референдумів. Відповідно до закону всі виборчі матеріали, включаючи бюлетені та списки виборців, повинні бути виготовлені українською мовою. Агітаційні матеріали можуть видаватися українською та іншими мовами в певних районах країни. Втім, законодавство не визначає райони розселення національних меншин або мінімальний поріг населення, що належить до національних меншин, для застосування цього положення. Втім, представники національних меншин мали можливість вільно використовувати мови національних меншин на рівні з українською мовою в агітаційних матеріалах та під час проведення кампанії.

Законодавство про вибори повинно враховувати положення щодо подолання потенційних перешкод, таких як мовний бар’єр, для голосування та проведення агітації після набрання чинності відповідними положеннями закону “Про забезпечення функціонування української мови як державної”.

У передвиборчий період декілька високопосадовців Угорщини відвідали Закарпаття. 17 липня, Міністерство закордонних справ України висловило стурбованість з приводу незаконного втручання іноземних громадян у виборчу кампанію на території проживання угорської національної меншини.¹⁰⁹

ХІІІ. СКАРГИ ТА АПЕЛЯЦІЇ

Незважаючи на те, що законодавство регулює повний цикл виборчого процесу, порядок вирішення спорів в тій формі в якій він зараз застосовується, не забезпечує ефективного захисту прав виборців, а його прозорість можна покращити. Скарги можуть подавати партії, кандидати, виборці комісії та спостерігачі. Всупереч належній практиці, виборці можуть подавати скарги лише щодо порушень їх особистих прав.¹¹⁰ Більшість видів скарг можуть подаватися або до виборчої комісії вищого рівня, або до суду, на розсуд заявника. Паралельна юрисдикція призвела до неприйнятності деяких видів скарг.¹¹¹ Скарги на ЦВК подаються до Шостого апеляційного

¹⁰⁸ Слід також зазначити, що один кандидат-самовисуванець від Рома змагався у одномандатному виборчому окрузі №136 в Одеській області. [Дослідження](#), підготовлене Контактним центром БДПЛ з питань Ромів та Сінті у 2018 році та [звіт](#) Групи прав національних меншин у Європі за 2019 рік, свідчать про те, що хоча загальнонаціональних достовірних даних про Ромів по всій країні немає, наявна інформація свідчить про те, що все більше ромів отримують документи, що посвідчують особу. Це повторили спостерігачам МСВ БДПЛ різні співрозмовники – представники Рома в Одеській області.

¹⁰⁹ Див. [заяву Міністерства закордонних справ](#).

¹¹⁰ Пунктом 99 [Кодексу належної практики](#) визначено, що “всі кандидати та всі виборці відповідного округу повинні мати право подавати скарги. При цьому було б доцільно встановити вимоги щодо мінімального числа виборців, потрібного для оскарження результатів виборів”.

¹¹¹ ЦВК визнала неприйнятними скарги, які були подані проти ОВК, посилаючись на те, що лише бездіяльність ОВК може бути оскаржена в ЦВК, а її рішення та дії повинні оскаржуватись в суді. Пунктом 97 [Кодексу належної практики](#) визначено, що “процедура оскарження, а зокрема повноваження й обов’язки різних органів повинні бути чітко прописані в законі, аби уникнути колізії юрисдикцій (позитивної або негативної). Ані сторона, що оскаржує, ані орган влади не можуть мати права обирати орган з розгляду оскарження”.

адміністративного суду України в місті Києві, а апеляції - до Адміністративної касаційної палати Верховного Суду України, яка також розглядає скарги на постанову ЦВК про результати виборів.

ЦВК повідомила, що отримала понад 10 000 звернень та близько 370 скарг, переважно щодо складу ОВК, підкупу виборців та порушень під час кампанії.¹¹² Суди розглянули близько 1 000 скарг та апеляцій, переважно з питань реєстрації кандидатів, членства у виборчих комісіях та реєстрації виборців.

За законом скарги та апеляції розглядаються як виборчими комісіями, так і судами на відкритих засіданнях, а їх рішення оприлюднюються.¹¹³ Суди дотримались цієї вимоги, повідомляли ЦВК про отримані скарги, а судові рішення публікувались у національному реєстрі судових рішень після виключення з них персональних даних. Всупереч належній практиці, не було розроблено шаблонів скарг, які могли б зменшити неточності.¹¹⁴ Секретаріат ЦВК приймав рішення щодо прийнятності отриманих скарг, відхиляючи половину з них через технічні неточності, що суперечить належній міжнародній практиці; ці рішення не публікувались.¹¹⁵ В результаті, лише половина від загальної кількості скарг, поданих до ЦВК, розглядалась на засіданні з подальшою публікацією рішень. ОВК не повідомляли ЦВК про отримані скарги, а також не завантажували свої рішення за скаргами в онлайн-систему “Вибори”. ЦВК повідомила, що вона отримує від ОВК інформацію щодо скарг та опублікує статистику, але лише після виборів, що не забезпечує достатньої прозорості.

По скаргах, що були задоволені, суд у деяких випадках зобов’язав ЦВК зареєструвати кандидатів та партії, яким було відмовлено у реєстрації, а в інших випадках – переглянути їхні заяви про реєстрацію.¹¹⁶ У деяких випадках після перегляду заяви, ЦВК, ігноруючи закон, виносила таке саме рішення, як було відмінено судом.¹¹⁷ Крім того, у деяких випадках суд визнавав неприйнятними скарги, подані довіреними особами кандидатів, застосовуючи занадто обмежуючу тлумачення прав довірених осіб.¹¹⁸

Для підвищення прозорості своєї роботи, ЦВК може розглянути можливість своєчасної публікації інформації про всі отримані скарги та винесені рішення. Усі скарги повинні розглядатись під час відкритих засідань, а всі рішення повинні своєчасно оприлюднюватись.

¹¹² З 23 травня по 22 серпня було отримано 370 скарг. 276 з них не було розглянуто через невідповідність формальним вимогам; 9 скарг було відкликано, та 85 скарг було винесено на обговорення під час засідання ЦВК. Всі постанови були опубліковані.

¹¹³ Скаржник, відповідач та інші зацікавлені особи повинні бути повідомлені заздалегідь про час та місце розгляду скарги. Їм також повинні бути надані копії скарги та супровідної документації, не пізніше ніж до початку засідання, під час якого розглядається відповідна скарга.

¹¹⁴ Пункт 96 [Кодексу належної практики](#) визначає, що “процедура повинна бути простою та надавати виборцям можливість зробити її такою за допомогою спеціальної форми заяви для оскарження”.

¹¹⁵ А саме, відсутня контактна інформація заявника, та подання скарги після сплину встановленого законом строку. Розділ 96 Кодексу належної практики визначає, що “слід боротися з формалізмом й уникати рішень щодо неприйнятності скарг, особливо у надто дражливих політичних справах”.

¹¹⁶ Шостий адміністративний апеляційний суд міста Києва зобов’язав ЦВК зареєструвати О. Оніщенко, І. Поліно та Ліберальну партію України; той самий суд зобов’язав ЦВК повторно розглянути заяви про реєстрацію А. Корнацького, І. Пластун, О. Молодцова, А. Євлакова та політичної партії “Рух нових сил”, очолюваної Михайлом Саакашвілі.

¹¹⁷ Закон про вибори передбачає, що “виборча комісія приймає постанови відповідно до рішень суду [...], не може виносити, не може приймати рішення, що по суті повторює рішення, визнане судом незаконним, якщо попереднє рішення не було визнано недійсним з формальних причин”.

¹¹⁸ Наприклад, Луганський адміністративний суд розглянув по суті скаргу, подану довіреною особою кандидата (справа 360/3172/19); він же заперечував прийнятність іншої скарги, поданої довіреною особою кандидата (справа 360/3212/19) через те, що скарга не була подана безпосередньо від імені кандидата.

Відповідно до принципів належної практики, можна створити шаблон скарги та уникати прийняття рішень щодо неприйнятності скарг з формальних підстав.

Національна поліція зареєструвала на інтерактивному порталі близько 11 275 можливих кримінальних й адміністративних правопорушень, пов'язаних з виборами. Було порушено понад 950 кримінальних та понад 1 150 адміністративних проваджень, переважно щодо непозначених агітаційних матеріалів, кандидатів-“клонів”, підкупу виборців та хуліганства. Прокуратура повідомила про десятьох осіб, які обвинувачуються у підкупі виборців, хуліганстві та порушенні таємниці голосування, та про розслідування, що було ініційоване проти партії “Опозиційний блок” за звинуваченням у державній зраді. МСВ БДПЛ не відомо про будь-які дії, спрямовані на зупинення порушень або будь-які накладені санкції.

Випадки ймовірних правопорушень повинні негайно, ретельно та ефективно розглядатися компетентними органами, а винні особи повинні своєчасно притягуватись до відповідальності. Як передбачено законом, компетентним правоохоронним органам слід негайно вжити заходів для припинення порушення.

XIV. НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ СПОСТЕРІГАЧІ

Закон передбачає здійснення спостереження за виборчим процесом міжнародними та національними спостерігачами від місцевих неурядових організацій (НУО), статут яких визначає спостереження за виборчим процесом як вид діяльності. Крім того, кожен мажоритарний кандидат має право висунути довірених осіб та спостерігачів для представлення інтересів кандидата та спостереження за виборчим процесом у комплексі.

Змінами до закону про вибори, ухваленими у лютому 2019 року громадянам Російської Федерації та особам, кандидатури яких були висунуті або подані Російською Федерацією, заборонено спостерігати за виборчим процесом в Україні.¹¹⁹ Це суперечить пункту 8 документу Копенгагенської наради ОБСЄ 1990 року.¹²⁰ Після відновлення права голосу делегації Російської Федерації у Парламентській асамблеї Ради Європи, органи влади України відкликали запрошення спостерігати за виборами, направлене Асамблеї.

З 170 НУО, які подали заявку на акредитацію в ЦВК, 163 було надано дозвіл мати офіційних спостерігачів, в тому числі 143 з них – для спостереження по всій країні.¹²¹ Більшість з цих НУО були нещодавно створені. У ряді випадків, їхні найменування були подібні до назв декількох політичних партій, що викликало занепокоєння щодо їхньої приналежності певним партіям або кандидатам. Зловживання з боку національних спостерігачів можуть негативно вплинути на сприйняття неупередженості спостерігачів від громадських організацій та їхньої ролі у

¹¹⁹ Зміни до законодавства забороняють “участь громадян та осіб, кандидатури яких були подані країною-агресором або країною-окупантом, визначеними як такі Верховною Радою України”. Директор БДПЛ у своїй [заяві](#) від 7 лютого, а також Голова ОБСЄ у своїй [заяві](#) від 8 лютого, висловили свій жаль з приводу цього рішення.

¹²⁰ Пункт 8 [Копенгагенського документу ОБСЄ 1990 року](#) передбачає, що “Держави-учасниці вважають, що присутність спостерігачів, як міжнародних, так і національних, може покращити виборчому процесу...”. У запиті МСВ БДПЛ про надання акредитації були короткострокові спостерігачі, направлені Російською Федерацією, але вони не були акредитовані органами управління виборчим процесом.

¹²¹ ЦВК відмовила семи організаціям через несвоєчасне подання документів або відсутність у їхніх статутах виду діяльності щодо спостереження за виборами. Жодна з організацій не оскаржила рішення.

виборчому процесі.¹²² МСВ БДПЛ помітила лише декілька НУО, які здійснювали активну роботу по всій країні у передвиборчий період. За даними веб-сайту ЦВК, всього було акредитовано 27 879 національних спостерігачів, більшість з яких були представниками чотирьох НУО.¹²³ ЦВК зареєструвала понад 1 719 міжнародних спостерігачів з 33 організацій або країн.

Політичні партії, кандидати та громадські організації спостерігачів не повинні зловживати повноваженнями під час спостереження та повинні поважати чіткий розподіл між спостереженням за виборами від партій та незалежне спостереження.

XV. ДЕНЬ ГОЛОСУВАННЯ

День голосування загалом пройшов мирно; за даними ЦВК явка виборців склала 49,84 відсотків. Практика заміни членів ОВК та ДВК продовжувалась протягом дня голосування та під час встановлення підсумків голосування.¹²⁴ ЦВК розпочала оприлюднювати попередні результати виборів по виборчих дільницях на своєму веб-сайті приблизно о 22:00 у ніч після дня голосування.

“День тиші” повинен початися опівночі п’ятниці перед днем голосування. Проте, в більшості областей країни агітаційні матеріали не були прибрані, а також з’явилися нові непозначені плакати й біл-борди.¹²⁵ Також продовжилось широке використання основними партіями політичної реклами на сторінках у Facebook.¹²⁶ Протягом дня голосування, телеканал “Прямий” спільно з “5 каналом” транслював прямий ефір під назвою “Зупинити реванш” – одним із головних слоганів партії “Європейська Солідарність”. Представники партії використовували телепередачу для інформування виборців про успіхи партії та її лідера Петра Порошенка. Телеканал “112 Україна” транслював у прямому ефірі принаймні три молитовні служби під назвою “За життя”, що сприймалось як чітке посилення на партію “Опозиційна платформа - За

¹²² Пункт 8 [Декларації глобальних принципів непартійного спостереження за виборами громадськими організаціями](#) визначає, що “жодній особі не може бути дозволено здійснювати непартійне громадське спостереження за виборами або здійснювати моніторингову діяльність, якщо вона не є вільною від будь-яких політичних, економічних або інших конфліктів інтересів, які б завадили такій особі здійснювати її або його спостереження за виборами та моніторингову діяльність у спосіб, що не допускає дискримінації, є неупередженим, точним та своєчасним”.

¹²³ Громадянська мережа “ОПОРА”, Комітет виборців України (КВУ), Громадський рух “Українська стратегія”, та “Передові правові ініціативи”.

¹²⁴ У день голосування, на вимогу партії “Самопоміч”, ОВК №94 (Київська область) замінила членів ДВК від “Самопоміч” на 54 виборчих дільницях. ЦВК не розглядала скаргу, подану партією в день голосування щодо звільнення всього складу ОВК №94. У ОВК №198 (Черкаська область) було замінено двох членів комісії. У ОВК №124 (Львівська область) секретар та член ОВК були замінені вранці у день голосування. 24 липня у ОВК №207 (Чернігівська область) Голову комісії було замінено через перешкоди роботі комісії та саботування процедури встановлення підсумків голосування. Заміна відбулася за запитом та скаргою, поданою ОВК до ЦВК.

¹²⁵ Наприклад, 20 липня у Житомирі та Полтаві з’явилися численні нові біл-борди з гаслом партії “Слуга народу”: “Зробимо їх ще раз”. Хоча біл-борди не містили назви партії, вони використовували партійні кольори та символи, ідентичні тим, що використовувались у агітаційних матеріалах партії. У Чернігові, Харкові та Покровську, Опозиційний блок встановив біл-борди, які не містили логотипу партії, але були ідентичні тим, що використовувались під час виборчої кампанії. У Дніпрі, “Опозиційна платформа - За життя” встановлювала біл-борди з логотипом партії, але без тексту. У Мелітополі (Запорізька область) діючий міський голова та кандидат-самовисуванець, з біл-бордів рекламували концерт з графічним та кольоровим оформленням, ідентичними своїм рекламним матеріалам.

¹²⁶ “Європейська Солідарність”, “Батьківщина”, “Свобода”, “Опозиційна платформа - За життя”, “Сила і честь”, “Слуга народу” і “Голос”.

життя”. Вадим Рабинович – другий у списку партії – звернувся до виборців із проханням виконати своє право голосу; в іншому разі “За життя” програє.

Міністерство внутрішніх справ повідомило про подання близько 2 100 заяв, пов’язаних із виборами щодо порушень у день голосування. Понад 70 кримінальних проваджень було порушено за фактами втручання у виборчі права, підкупу виборців та фальсифікації виборчих документів.

A. ВІДКРИТТЯ ДІЛЬНИЦЬ ТА ГОЛОСУВАННЯ

Процедура відкриття виборчих дільниць була оцінена позитивно на 97 відсотках з 197 виборчих дільниць, на яких здійснювалось спостереження. За декількома винятками, встановлені процедури були дотримані. Процес голосування отримав позитивну оцінку на 99% із загальної кількості у 2 565 виборчих дільниць, де здійснювалось спостереження. Спостерігачі ММСВ охарактеризували процес як прозорий і добре організований з високим рівнем дотримання встановлених процедур.

Відмічались проблеми, пов’язані з таємницею голосування; виборці не завжди таємно заповнювали свої бюлетені у 5% спостережень, та не завжди згинали свої виборчі бюлетені перед вкиданням у скриньку у двох третинах випадків спостережень. Скупчення людей спостерігалось на 3% дільниць, де здійснювалось спостереження, що, можливо, також вплинуло на таємницю волевиявлення. На 10% дільниць, де здійснювалось спостереження, одному або декільком виборцям було відмовлено у голосуванні, в основному через відсутність належних документів, що посвідчують особу, відсутність у списках виборців або закріплення за іншою виборчою дільницею, що є показником відсутності належного інформування виборців щодо їх закріплення за іншою виборчою дільницею. Близько 61% дільниць для голосування не були обладнані для людей з інвалідністю, а планування 24% дільниць не відповідало їхнім потребам.

Слід вжити додаткових заходів для подальшого сприяння незалежному доступу та участі виборців з інвалідністю. При цьому, якщо це можливо, необхідно забезпечити дотримання принципів універсального дизайну та розумної доступності.

На 5% виборчих дільниць спостерігачі місії помітили осіб, які не мали права там перебувати; близько половини з них були представниками поліції або служби безпеки. Спостерігачі від кандидатів та партій були присутні на 97% дільниць, а національні спостерігачі – на 31% дільниць, де здійснювалось спостереження.

B. ЗАКРИТТЯ ДІЛЬНИЦЬ ТА ПІДРАХУНОК ГОЛОСІВ

Процес підрахунку голосів був оцінений позитивно на 89% з 286 виборчих дільниць, де здійснювалось спостереження. Процес підрахунку був прозорим; кандидати та спостерігачі від партій були присутні під час підрахунку голосів майже на всіх дільницях, а національні спостерігачі були присутніми на третині дільниць, де здійснювалось спостереження. Неуповноважені особи всередині виборчих дільниць були помічені на 5% дільниць, переважно представники поліції або служби безпеки. Надмірне втручання у процес підрахунку голосів, переважно з боку спостерігачів від кандидатів або партій, було зафіксовано на 9% дільниць, де здійснювалось спостереження.

За повідомленнями спостерігачів ММСВ основних процедури узгодження часто не були дотримані, в тому числі ДВК не оголошувала кількість виборців у списках виборців (21%), кількість підписів виборців у основному списку виборців та у списку для голосування за місцем

проживання (21% і 20%, відповідно), кількість використаних корінців бюлетенів (21% дільниць, де здійснювалось спостереження). На 27% дільниць, де здійснювалось спостереження за процедурою підрахунку голосів, дані визначені під час процедур узгодження не вносились у протоколи до відкриття виборчих скриньок. У 26% дільниць, де здійснювалось спостереження за процедурою підрахунку голосів, ДВК не провела голосування щодо спірних бюлетенів, як передбачено законом. На понад третині дільниць, де здійснювалось спостереження, не було дотримано встановленої послідовності для заповнення протоколу. Члени ДВК попередньо підписали протоколи підсумків голосування на 16% дільниць. У 2 випадках спостерігачі ММСВ зафіксували спроби навмисно сфальсифікувати результати. 23% дільниць, де здійснювалось спостереження, мали проблеми із заповненням протоколів. В одній чверті ДВК, де здійснювалось спостереження, ДВК не вивішувала протоколи для загального ознайомлення.

С. ВСТАНОВЛЕННЯ ПІДСУМКІВ ГОЛОСУВАННЯ ТА ОГолоШЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

Процедура встановлення підсумків голосування була оцінена негативно у чверті ОВК, де здійснювалось спостереження (у 33 з 137 ОВК), що свідчить про істотні недоліки. Хаотичний процес, напруженість всередині чи навколо ОВК та незадовільні умови в ОВК призвели до скупчень людей та обмеженої прозорості; крім того, мали місце обмеження для доступу спостерігачів, що призвело до загальної негативної оцінки.¹²⁷ Спостерігачі повідомили про 92 випадки внесення змін до показників протоколів ДВК у приміщеннях 62 різних ДВК, що суперечить закону, та підриває прозорість процесу встановлення підсумків голосування. Навмисна фальсифікація протоколів ДВК з результатами голосування була відмічена принаймні у 4 випадках. Процес встановлення підсумків голосування було перервано у щонайменше 2 ОВК та відновлено на наступний після дня голосування день.

Практичні аспекти процесу встановлення підсумків голосування потребують перегляду з метою полегшення отримання та обробки виборчих матеріалів у ніч виборів та забезпечення одночасної обробки документів від декількох ДВК; при цьому буде забезпечена прозорість цього процесу.

Громадські спостерігачі та спостерігачі від кандидатів або партій були присутні у переважній більшості ДВК. Більшість випадків втручання в роботу ОВК, які відмічали спостерігачі місії, були з боку представників та спостерігачів від партій/кандидатів. У 36 ОВК не всі присутні мали чітке уявлення про процес встановлення підсумків голосування, а у 37 ОВК спостерігачі ММСВ мали обмеження у здійсненні спостереження. У 39 ОВК спостерігачі ММСВ не змогли в повному обсязі спостерігати за процедурою введення даних з підсумками голосування, що обмежило прозорість процесу. Раніше БДПЛ вже рекомендувало використання технічних засобів (наприклад, проекторів) для надання спостерігачам можливості повністю стежити за процесом введення даних з підсумками голосування. Копії протоколів не були надані представникам кандидатів/партій та спостерігачам у 38 різних ОВК.

Відповідно до закону, ЦВК повинна встановити результати голосування не пізніше ніж протягом 15 днів після дня голосування (5 серпня). ЦВК розпочала оприлюднювати попередні результати голосування з розбивкою по виборчих дільницях на своєму веб-сайті у ніч виборів, а останні дані стали доступні 26 липня. Офіційні протоколи ОВК з результатами голосування були отримані ЦВК до 30 липня. Втім, після їх перевірки, ЦВК повернула 51 протокол з результатами

¹²⁷ На 44 ОВК спостерігались натовпи людей; незадовільні умови та погана організація спостерігались на 40 ОВК; напруженість всередині або навколо ОВК спостерігалася у 17 випадках.

голосування відповідним ОВК для оформлення нових протоколів із виправленнями.¹²⁸ Основні типи помилок, виявлених у протоколах, мали технічний характер і здебільшого стосувалися некоректних показників щодо кількості зареєстрованих виборців та отриманих бюлетенів.

Результати виборів у деяких одномандатних округах викликали напруженість між кандидатами та громадські протести, що негативно позначилось на роботі відповідних ОВК.¹²⁹ За даними ЦВК, учасники перегонів подали 74 апеляції щодо оскарження результатів у 23 одномандатних округах.¹³⁰ Частковий перерахунок голосів було проведено у понад 90 ДВК у 47 ОВК, та жоден з них не призвів до зміни результатів.¹³¹ Для уникнення маніпуляцій та можливого знищення виборчих матеріалів у ДВК №50 (у Покровську Донецької області), за рішенням суду ЦВК провела перерахунок бюлетенів з декількох виборчих дільниць. ЦВК оголосила остаточні результати по загальнодержавному виборчому округу та всім, крім одного одномандатного виборчого округу 3 серпня.¹³²

З 307 народних депутатів попереднього скликання, які балотувалися на цих виборах, було переобрано 81 (41 та 40 відповідно за пропорційною та мажоритарною системами). 20 відсотків місць у новому парламенті вибороли жінки, що є найбільшою кількістю жінок-членів Верховної Ради України з часів перших виборів, які незалежна Україна вперше проводила в 1994 році. Втім, жінки складають лише 13% народних депутаток, обраних по одномандатних округах.¹³³

Так звані кандидати-“клони” ввели в оману виборців і вплинули на результати виборів у восьми мажоритарних виборчих округах.¹³⁴

Слід вжити ефективних заходів для запобігання введенню в оману виборців шляхом неправдивого

¹²⁸ ЦВК може попросити ОВК заповнити новий (“виправлений”) протокол, якщо вони виявляють неточності (описки або помилки у показниках). У разі виявлення неточностей на рівні ДВК, ОВК може або попросити ДВК заповнити протокол із виправленнями, або прийняти рішення про перерахунок голосів.

¹²⁹ 22 липня поліцію викликали у ОВК №64 (Житомирська область). Наступного дня поліцію також викликали, коли близько 25 чоловіків зірвали засідання ОВК, а її члени роз’їхались. У ОВК №119 (Львівська область) під час перерахунку голосів з двох ДВК неодноразово виникала напруженість, агресія та погрози між кандидатами та членами комісії. Напруженість, демонстрації та присутність у великій кількості поліції також відмічалась в ОВК №49 (Дружківка в Донецькій області) та ОВК №50 (Покровськ у Донецькій області).

¹³⁰ З 74 скарг 42 - були визнані неприйнятими, 14 - задоволено, 5 - залишено без розгляду, а розгляд за 13 все ще триває. Проблеми, на які вказували учасники перегонів, були пов’язані з: переповненням виборчих скриньок, підкупом голосів виборців та неналежним заповненням, внесенням виправлень або помилками у протоколах ДВК.

¹³¹ Частковий перерахунок проводився за постановою ОВК або рішенням суду.

¹³² Через розгляд справи в суді, результати у ОВК №198 (Черкаська область) не могли бути встановлені протягом місяця після виборів.

¹³³ Із загальнодержавних партійних списків 26 відсотків новообраних депутатів - жінки. Найбільшу кількість осіб жіночої статі було обрано за партійними списками партії “Голос” (41%) та “Європейська Солідарність” (39%). Обидві партії мають право отримати додаткове фінансування, доступне партіям з більш ніж 30 відсотками народних депутаток, обраних зі власних партійних списків.

¹³⁴ У 7 одномандатних округах кандидати від партії “Слуга народу” програли кандидату-переможцю з різницею голосів меншою, ніж отримали кандидати-“клони”, які вказали партію “Слуга народу” в якості свого роботодавця. Такі випадки були помічені у таких ОВК: №37 (Дніпропетровська область), №64 (Житомирська область), №78 (Запорізька область), №119 (Львівська область), №146 (Полтавська область), №198 (Черкаська область) та №210 (Чернігівська область). У всіх вищезгаданих випадках кандидат-“клон”, схоже відтягнув достатню кількість загальних голосів (хоча і з невеликим відривом) від кандидатів від партії “Слуга народу”. Крім того, в ОВК №106 (Луганська область) кандидат партії “Слуга народу” виграв у результаті перенаправлення голосів від другого кандидата іншим кандидатом-самовисуванцем з таким самим прізвищем. У 5 із 8 районів, що постраждали, скарги були подані у відповідний окружний адміністративний суд. В результаті, було проведено перерахунок голосів у ОВК №198 (Черкаська область) та №210 (Чернігівська область).

представлення кандидатів, використовуючи їх ім'я або асоціації з назвою політичної партії для агітації або реєстрації кандидатів.

XVI. РЕКОМЕНДАЦІЇ

Наступні рекомендації, як і ті, що наведені у тексті звіту, пропонуються з метою удосконалення проведення виборів в Україні та підтримки їхніх зусиль у приведенні виборів у повну відповідність зобов'язанням перед ОБСЄ та іншим міжнародним зобов'язанням та стандартам демократичних виборів. Ці рекомендації повинні розглядатися в комплексі з попередніми рекомендаціями БДПЛ, які також потребують уваги.¹³⁵ БДПЛ висловлює готовність допомагати органам влади України у подальшому вдосконаленні виборчого процесу та виконанні рекомендацій, що містяться в цьому та попередньому звітах.

A. ПЕРШОЧЕРГОВІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Для забезпечення рівного розподілу голосів, закон повинен містити вимогу щодо регулярного перегляду кордонів виборчих округів відповідно до належної міжнародної практики.
2. Як вже рекомендувалося раніше, слід розглянути можливість прийняття виборчого кодексу, який би регулював всі типи виборів, шляхом інклюзивного процесу після проведення консультацій з відповідними учасниками.
3. Щоб гарантувати повне право на свободу об'єднань, слід переглянути заборону щодо політичних партій, а також широкі дискреційні повноваження органів влади, які дозволяють відмовляти у реєстрації або знімати з реєстрації політичні партії за незрозумілими та суб'єктивними критеріями. Будь-які обмеження щодо фундаментальних свобод повинні носити характер винятку, та встановлюватися лише в разі необхідності в демократичному суспільстві, бути пропорційними законодавчим цілям, а не застосовуватися у довільний та надміру обмежуючий спосіб.
4. Слід розглянути можливість перегляду порядку формування ОВК та ДВК, в тому числі шляхом встановлення обмежених можливостей для здійснення заміни членів комісій, запровадження їх обов'язкової підготовки та сертифікації, принаймні на рівні ОВК, та створення національного реєстру членів виборчих комісій, як альтернативного механізму набору членів ДВК. Також слід розглянути можливість формування постійно діючих ОВК.
5. Відповідно до міжнародних зобов'язань, обмеження щодо позбавлення права голосу осіб з розумовими вадами, повинні бути усунені.
6. Слід усунути обмеження права балотуватись на виборах для осіб, які мають право бути обраними, що суперечать зобов'язанням перед ОБСЄ та іншим міжнародним зобов'язанням та стандартам.
7. Рішення, пов'язані з реєстрацією кандидатів, повинні виноситись заздалегідь з метою сприяння рівним можливостям проведення передвиборчої агітації та уникнення

¹³⁵ Відповідно до пункту 25 [Стамбульського документу ОБСЄ 1999 року](#), держави-учасниці ОБСЄ зобов'язуються “негайно реагувати на оцінки та рекомендації БДПЛ щодо виборів”. Виконання попередніх рекомендацій БДПЛ оцінює наступним чином: рекомендація 15 переважно була виконана, рекомендації 6, 11 та 13 були частково виконані. Див. також [paragraph25.odihr.pl](#).

перекриття строків для проведення жеребкувань щодо визначення порядкових номерів партій у бюлетені та порядку їх розміщення для пропорційної системи, а також друку бюлетенів.

8. Слід розглянути питання щодо недостатнього представлення жінок у Верховній Раді України шляхом застосування більш суворих механізмів примусового виконання вимог закону, в тому числі шляхом адекватних та стримуючих санкцій, та/або додаткових спеціальних тимчасових заходів, які могли б створити більш справедливі умови для всіх кандидатів. Політичні партії можуть розглянути шляхи подальшого збільшення гендерного балансу у своїх партійних списках.
9. Слід розглянути можливість внесення змін до закону з метою посилення положень щодо виборчих правопорушень, в тому числі щодо підкупу голосів виборців, та встановлення обґрунтованих та попереджувальних санкцій. Правоохоронні органи повинні вживати заходів для забезпечення ефективного та оперативного, незалежного та неупередженого розслідування всіх виборчих правопорушень, в тому числі підкупу голосів виборців, та притягнення винних до відповідальності відповідно до закону.
10. Для підвищення прозорості, слід внести зміни до законодавства, якими передбачити, що всі надходження та витрати, пов'язані з агітацією, в тому числі понесені громадськими об'єднаннями, пов'язаними з учасниками перегонів, повинні здійснюватися за рахунок виборчих фондів під час проведення виборів. Можна розглянути можливість запровадження обмежень щодо використання власних коштів партіями та кандидатами. Слід вжити ефективних заходів для забезпечення співпраці фінансових установ та відстеження фінансових операцій.
11. Верховна Рада України повинна захистити редакційну незалежність суспільного мовника шляхом забезпечення достатнього фінансування та надання повної фінансової автономії. Достатнє та стабільне фінансування дозволило б "UA: Суспільне" слугувати своїм цілям суспільного мовника, та виступати альтернативою високо заполітизованому та контрольованому приватному сектору ЗМІ.
12. Компетентні органи повинні вжити всіх необхідних заходів для захисту журналістів, зокрема тих, хто розслідує та робить репортажі з чутливих питань, від нападів та будь-яких обмежень до їх власної діяльності. Усі посягання на свободу засобів масової інформації повинні бути належним чином розслідувані та взяті до уваги, а закон повинен застосовуватися послідовно та ефективно.
13. Слід вжити ефективних заходів для запобігання введенню в оману виборців шляхом неправдивого представлення кандидатів, використовуючи їх ім'я або асоціації з назвою політичної партії для агітації або реєстрації кандидатів.

В. ІНШІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Нормативно-правова база

14. Слід прийняти закон, що регулюватиме всі практичні аспекти публічних зібрань.

Виборча система

15. Відповідно до міжнародних зобов'язань, обрані кандидати повинні бути належним чином введені на посаду та мати право залишатися на посаді до закінчення строку повноважень

або до припинення своїх повноважень у інший спосіб, що регулюється законодавством у відповідності до демократичних парламентських та конституційних процедур.

Управління виборчим процесом

16. ЦВК повинна розробити комплексну стратегію та інструменти комунікації та інформування виборців, в тому числі призначені для декількох цільових аудиторій, таких як виборці, які вперше беруть участь у голосуванні, представники національних меншин, внутрішньо переміщені особи (ВПО) та особи з інвалідністю, на основі принципів інклюзивності та прозорості. ЦВК повинна також в подальшому спростити участь у майбутніх виборах для виборців з інвалідністю шляхом надання відповідної інформації у доступних форматах.
17. Слід розглянути питання гармонізації законодавства про закупівлі та виборчого законодавства з метою усунення встановлених строків, які суперечать одне одному; ЦВК повинна проводити процедури закупівлі у строки, визначені законом про вибори.

Реєстрація виборців

18. Для забезпечення рівного виборчого права та сприяння участі у голосуванні виборців, які були позбавлені права голосу, органам влади слід вжити ефективних заходів для усунення перешкод, створених системою реєстрації місця проживання.

Реєстрація кандидатів

19. ЦВК повинна надавати чіткі інструкції щодо заповнення заяв кандидатів на реєстрацію. Може бути запроваджений ефективний механізм повідомлення для забезпечення інформування потенційних кандидатів про помилки або неточності в їхніх документах про реєстрацію, для того щоб вони могли своєчасно вносити виправлення.

Передвиборча агітація

20. Необхідно докладення подальших зусиль правоохоронних органів для забезпечення свободи виборців у формуванні власної думки шляхом ефективного попередження та покарання неправомірного використання адміністративних ресурсів під час кампаній. Учасники перегонів повинні докладати більше зусиль для утримання від використання проектів державних закладів та фінансованих державою проектів для отримання нечесних виборчих переваг в період передвиборчої кампанії.

Фінансування кампаній

21. Для підвищення прозорості та відповідальності щодо фінансування виборчих кампаній, НАЗК може бути визначена єдиним наглядовим органом для контролю за дотриманням правил фінансування кампаній. Слід внести зміни до закону, якими прописати ефективні, обгрунтовані та стримуючі санкції за порушення правил фінансування виборчих кампаній.

Засоби масової інформації

22. Необхідно гарантувати незалежність НРУТР. Необхідно внести зміни до законодавства, що регулює діяльність НРУТР, з метою посилення санкцій за порушення положень щодо засобів масової інформації та встановити обмежені строки для реагування на порушення. Наглядовий орган повинен бути активним та належним чином виконувати свій

повноваження щодо забезпечення відповідності телерадіомовлення чинному законодавству, в тому числі під час виборів. Він повинен своєчасно та належним чином застосовувати закон, у тому числі щодо непозначених агітаційних матеріалів у виданнях новин та публікувати свої рішення.

Національні меншини

23. Якщо діюча виборча система буде збережена, ЦВК повинна завершити імплементацію статті 18 закону про вибори щодо визначення меж одномандатних виборчих округів задовго до наступного виборчого періоду та після детальних консультацій з представниками національних меншин.
24. Законодавство про вибори повинно враховувати положення щодо подолання потенційних перешкод, таких як мовний бар'єр, для голосування та проведення агітації після набрання чинності відповідними положеннями закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

Скарги та апеляції

25. Для підвищення прозорості своєї роботи, ЦВК може розглянути можливість своєчасної публікації інформації про всі отримані скарги та винесені рішення. Усі скарги повинні розглядатись під час відкритих засідань, а всі рішення повинні своєчасно оприлюднюватись. Відповідно до принципів належної практики, можна створити шаблон скарги та уникати прийняття рішень щодо неприйнятності скарг з формальних підстав.
26. Випадки ймовірних правопорушень повинні негайно, ретельно та ефективно розглядатись компетентними органами, а винні особи повинні своєчасно притягуватись до відповідальності. Як передбачено законом, компетентним правоохоронним органам слід негайно вжити заходів для припинення порушення.

Національні та міжнародні спостерігачі

27. Політичні партії, кандидати та громадські організації спостерігачів не повинні зловживати повноваженнями під час спостереження та повинні поважати чіткий розподіл між спостереженням за виборами від партій та незалежне спостереження.

День голосування

28. Слід вжити додаткових заходів для подальшого сприяння незалежному доступу та участі виборців з інвалідністю. При цьому, якщо це можливо, необхідно забезпечити дотримання принципів універсального дизайну та розумної доступності.
29. Практичні аспекти процесу встановлення підсумків голосування потребують перегляду з метою полегшення отримання та обробки виборчих матеріалів у ніч виборів та забезпечення одночасної обробки документів від декількох ДВК; при цьому буде забезпечена прозорість цього процесу.

ДОДАТОК І: ОСТАТОЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ВИБОРІВ¹³⁶

Позачергові вибори народних депутатів 2019 р. Протокол результатів голосування		Загальна кількість виборців у остаточному протоколі	Кількість виборців на закордонних виборчих дільницях
1.	Кількість виборців, внесених до списків виборців на виборчих дільницях, на яких голосування було організовано і проведено	29 973 739	450 680
2.	Кількість виборців, внесених до витягів із списків виборців для голосування за місцем перебування на виборчих дільницях, на яких голосування було організовано і проведено	703 308	–
3.	Кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені у приміщеннях для голосування	14 146 704	32 764
4.	Кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені за місцем перебування	615 809	–
5.	Загальна кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені	14 762 519	32 764
6.	Кількість виборців, які взяли участь у голосуванні у загальнодержавному виборчому окрузі, у приміщенні виборчої дільниці (кількість бюлетенів у стаціонарних виборчих скриньках)	14 092 552	32 764
7.	Кількість виборців, які взяли участь у голосуванні у загальнодержавному виборчому окрузі, з використання переносних виборчих скриньок (кількість бюлетенів у переносних виборчих скриньках)	613 866	–
8.	Загальна кількість виборців, які взяли участь у голосуванні у загальнодержавному виборчому окрузі	14 759 548	32 764
9.	Кількість недійсних бюлетенів	146 269	113
10.	Кількість голосів за партійні списки кожної партії (таблиця нижче)		

¹³⁶ Джерело: веб-сайт ЦВК. Результати виборів були оголошені ЦВК 3 серпня та опубліковані 7 серпня в газетах “Голос України” та “Урядовий кур’єр”.

Позачергові вибори народних депутатів, 21 липня 2019 року
Остаточний звіт Місії БДПЛ зі спостереження за виборами

Партія – учасник перегонів	Кількість голосів у загальнодержавному окрузі	% голосів	Кількість місць у парламенті	Кількість мажоритарних місць	Загальна кількість місць
Слуга народу	6 307 793	43.16	124	130	254
Опозиційна платформа - За життя	1 908 111	13.05	37	6	43
Батьківщина	1 196 303	8.18	24	2	26
Європейська Солідарність	1 184 620	8.10	23	2	25
Голос	851 722	5.82	17	3	20
Радикальна партія Олега Ляшка	586 384	4.01			
Сила і честь	558 652	3.82			
Опозиційний Блок	443 195	3.03		6	6
Українська стратегія Гройсмана	352 934	2.41			
Партія Шарія	327 152	2,23			
Свобода	315 568	2.15		1	1
Громадянська позиція	153 225	1.04			
Партія зелених України	96 659	0.66			
Самопоміч	91 596	0.62		1	1
Аграрна партія України	75 509	0.51			
Рух нових сил Михайла Саакашвілі	67 740	0.46			
Сила народу	27 984	0.19			
Сила закону	20 340	0.13			
Патріот	16 123	0.11			
Соціальна справедливість	15 967	0.10			
Незалежність	7 970	0.05			
Факел	7 739	0.05			
Біла Церква разом	-	-		1	1
Об'єднаний центр	-	-		1	1
Самовисуванці	-	-		46	46
Всього	14 613 286		225	199	424

ДОДАТОК II: ПЕРЕЛІК СПОСТЕРІГАЧІВ МІЖНАРОДНОЇ МІСІЇ ЗІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ВИБОРАМИ**Парламентська Асамблея ОБСЄ**

		Спеціальний	
Ikka	Kanerva	Координатор	Фінляндія
Sereine	Mauborgne	Голова Делегації	Франція
Maximilian	Unterrainer	Член ПА	Австрія
Friedrich	Ofenauer	Член ПА	Австрія
Maxim	Misko	Член ПА	Білорусь
Donald Neil	Plett	Член ПА	Канада
Josee	Forest-Niesing	Член ПА	Канада
Gwenneth Marie	Boniface	Член ПА	Канада
Grant	Mclaughlin	Учасник делегації	Канада
Кириакос	Кириакос- Hadjiyianni	Член ПА	Кіпр
Karla	Marikova	Член ПА	Чеська Республіка
Pavel	Plzak	Член ПА	Чеська Республіка
Lassi Vilhelm	Junnila	Член ПА	Фінляндія
Frederic	Petit	Член ПА	Франція
Stephane	Demilly	Член ПА	Франція
Aline	Baffalie	Учасник делегації	Франція
		Працівник	
Stephanie	Koltchanov	Секретаріату	Франція
		Працівник	
Tim	Knoblau	Секретаріату	Німеччина
Amb. Andreas	Nothelle	Голова Секретаріату	Німеччина
Bettina	Stark-Watzinger	Член ПА	Німеччина
Zsolt	Csenger-Zalan	Член ПА	Угорщина
Noemi	Fantoni	Персонал	Італія
Paolo	Grimoldi	Член ПА	Італія
Laura	Lai	Учасник делегації	Італія
		Працівник	
Guido	Almerigogna	Секретаріату	Італія
		Працівник	
Anna	Di domenico	Секретаріату	Італія
		Працівник	
Francesco	Pagani	Секретаріату	Італія
Gianluca	Castaldi	Член ПА	Італія
Mauro	Del barba	Член ПА	Італія
Vito	Vattuone	Член ПА	Італія
Juta	Strike	Член ПА	Латвія
Inese	Ikstena	Член ПА	Латвія
Romans	Naudins	Член ПА	Латвія
Igors	Aizstrauts	Учасник делегації	Латвія
Vitalijs	Orlovs	Член ПА	Латвія
Laurynas	Kasciunas	Член ПА	Литва
		Працівник	
Dimitrije	Todoric	Секретаріату	Сербія
Catalin-Daniel	Fenechiu	Член ПА	Румунія
Victor-Paul	Dobre	Член ПА	Румунія
Costel Neculai	Dunava	Член ПА	Румунія
Petru	Movila	Член ПА	Румунія
Ionut	Sibinescu	Член ПА	Румунія
Peter	Osusky	Член ПА	Словацька Республіка

Позачергові вибори народних депутатів, 21 липня 2019 року
Остаточний звіт Місії БДПЛ зі спостереження за виборами

Marian	Kery	Член ПА	Словацька Республіка
Johan	Buser	Член ПА	Швеція
Margareta	Cederfelt	Член ПА	Швеція
Sven-Olof	Sällström	Член ПА	Швеція
Erik	Ezelius	Член ПА	Швеція
Margareta	Kiener nellen	Член ПА	Швейцарія
Albert	Van den Bosch	Член ПА	Нідерланди
Arjen	Westerhoff	Учасник делегації	Нідерланди
Ahmet	Arslan	Член ПА	Туреччина
Haydar	Akar	Член ПА	Туреччина
Gavin	Shuker	Член ПА	Велика Британія
Nigel	Mills	Член ПА	Велика Британія
John	Whittingdale	Член ПА	Велика Британія
Kyle	Parker	Гельсінкська Комісія США	США
Alex	Tiersky	Гельсінкська Комісія США	США

Парламентська Асамблея НАТО

Madeleine	Moon	Голова Делегації Працівник	Велика Британія
Svitlana	Svyetova	Секретаріату	Бельгія
Pavel	Zacek	Член ПА	Чеська Республіка
Helena	Langsadlova	Член ПА	Чеська Республіка
Philippe	Michel-kleisbauer	Член ПА	Франція
Andrea	Varga-damm	Член ПА	Угорщина
Adriano	Paroli	Член ПА	Італія
Andrea	Orsini	Член ПА	Італія
Fabrizio	Ortis	Член ПА	Італія
Riccardo	Nencini	Член ПА	Італія
Roberta	Pinotti	Член ПА	Італія
Pia	Califano	Учасник делегації	Італія
Ivans	Klementjevs	Член ПА	Латвія
Aleksandrs	Kirsteins	Член ПА	Латвія
Andrius	Avizius	Працівник Секретаріату	Литва
Menno	Knip	Член ПА	Нідерланди

Європейський Парламент

David	McAllister	Голова Делегації Працівник	Німеччина
Johana	Marescaux	Секретаріату	Чеська Республіка
Rune	Glasberg	Член ЄП Працівник	Фінляндія
Karl	Minaire	Секретаріату Працівник	Франція
Myriam	Goinard	Секретаріату	Франція
Viola	Von Cramon-Taubadel	Член ЄП	Німеччина
Lars Patrick	Berg	Член ЄП	Німеччина
Gerrard	Quille	Персонал	Ірландія
Paolo	Bergamaschi	Політична група	Італія
Sandra	Kalniete	Член ЄП	Латвія

Позачергові вибори народних депутатів, 21 липня 2019 року
Остаточний звіт Місії БДПЛ зі спостереження за виборами

Petras	Austrevicius	Член ЄП	Литва
Ryszard	Czarnecki	Член ЄП	Польща
Robert Andrzej	Golanski	Політична група	Польща
Wojciech	Danecki	Політична група	Польща
Isabel	Santos	Член ЄП	Португалія

Короткострокові спостерігачі МСВ БДПЛ

Andon	Kume	Албанія
Kujtim	Morina	Албанія
Theresia	Töglhofer	Австрія
Kirsten	Saxinger	Австрія
Philipp	Freudenthaler	Австрія
Christina	Griessler	Австрія
Anna	Renaud	Австрія
Matthias	Pühringer	Австрія
Thomas	Muehlmann	Австрія
Kornelia	Lienhart	Австрія
Klaus	Kapper	Австрія
Gleb	Khmelyov	Білорусь
Katsiaryna	Maksimenko	Білорусь
Cathy	Buggenhout	Бельгія
Laura	Cornelis	Бельгія
Slobodan	Jeremic	Боснія і Герцоговина
Sinisa	Bencun	Боснія і Герцоговина
Emil	Georgiev	Болгарія
Kristin	Blades	Канада
Trafton	Koenig	Канада
Kristen	Carson	Канада
Troy	Myers	Канада
Paul	Hogue	Канада
Patricia	Tymchatyn	Канада
Ines	Nkanira	Канада
Illarion	Shulakewych	Канада
Farah	Shroff	Канада
Patrick	Gardiner	Канада
Nadia	Melnycky	Канада
Erin	Mooney	Канада
J. Lance	Martel	Канада
Rhonda	Belous	Канада
Peter	Schalk	Канада
Erika	Ritchie	Канада
Nancy	Gerrard	Канада
Dana	Bagan	Канада
Jacques	Moise	Канада
John-Paris	Philips	Канада
Helen	Vaughan Barrieau	Канада
Pierre	Mychaltchouk	Канада
Marsha	Lake	Канада

Позачергові вибори народних депутатів, 21 липня 2019 року
Остаточний звіт Місії БДПЛ зі спостереження за виборами

Keith	Swinton	Канада
Darrell	Dexter	Канада
Grace	Levy	Канада
Nicholas	Ryan	Канада
Sara	Greenblatt	Канада
Blair	Ostrom	Канада
Dragan	Vucenovic	Канада
Nima	Ghomeshi	Канада
Danylo	Korbabicz	Канада
David	Mulligan	Канада
Bruce	Passmore	Канада
Corin	Chater	Канада
Beatrice	Fuchs	Канада
Jasmine	Wahhab	Канада
William	Schultz	Канада
Jenna	Dixon	Канада
Jacqueline	Nixon	Канада
Elena	Nicolinco	Канада
Nicolas	Contessi	Канада
Nadia	Mychailyshyn	Канада
Jean-Jacques	Lauzier	Канада
Thomas	Morrow	Канада
Martin	Barrette	Канада
Christopher	Millar	Канада
Boguslaw	Szubelak	Канада
Judith	Zeller	Канада
Kathia	Legare	Канада
Abdulhamid	Mohamed	Канада
Victor	James	Канада
Christine	Poulin	Канада
Zahra	Dabir	Канада
Olivier	Girouard	Канада
Terra	MacKinnon	Канада
Benny	Guttman	Канада
Mavis	Mains	Канада
Lyudmyla	Shutova	Канада
Peter	Moller	Канада
Emily	Horonowitsch	Канада
Alain	Bouffard	Канада
Tuong-Vi	Nguyen	Канада
Maxime	Robert	Канада
Leanna	Buzak	Канада
Stephen	Reimer	Канада
Abiola	Sunmonu	Канада
Brian	Luty	Канада
Stamatios	Christopoulos	Канада
Florence	Bolduc	Канада
Julia	Goloshchuk	Канада
Kimberly	Kippen	Канада

Позачергові вибори народних депутатів, 21 липня 2019 року
Остаточний звіт Місії БДПЛ зі спостереження за виборами

Rebecca-Lynn	Meijer	Канада
Bohdan	Tomiuk	Канада
Aimée	Lavoie	Канада
Dominic	Roszak	Канада
Cheickh	Bangoura	Канада
Kristina	Lukianenko	Канада
Andrij	Teliszewsky	Канада
Octavie	Bellavance	Канада
Sukhrob	Kurbanov	Канада
Barbara	Shaw	Канада
Nestor	Woychyshyn	Канада
Kelly	Patrick	Канада
Lowella	Kagaoan	Канада
Melinda	Miller	Канада
Taylor	Rubens-Augustson	Канада
Halady	Prabhu	Канада
Justin	Laku Sr.	Канада
Katrina	White	Канада
Sophia	Ilyniak	Канада
Flutura	Mazreku	Канада
Julie	Clark	Канада
Sheila	Coutts	Канада
David	Burback	Канада
Alexandria	Mitchell	Канада
Nicholas	Krawetz	Канада
Michael	Kennedy	Канада
Peter	Parker	Канада
Bohdan	Maslo	Канада
Leo	MacGillivray	Канада
Ashifa	Jiwa	Канада
Kristen	Olver	Канада
Susan	McMahon	Канада
Alexander	Andrusevich	Канада
Diane	Pezzini	Канада
Uday	Dayal	Канада
Saeed	Ahmed	Канада
Maryana	Nikoula	Канада
Francine	Gagné	Канада
Petr	Piruncik	Чеська Республіка
Anna	Dumont	Чеська Республіка
Adam	Drnovsky	Чеська Республіка
Darab	Gajar	Чеська Республіка
Petr	Pojman	Чеська Республіка
Marianka	Mackova	Чеська Республіка
Olga	Nezmeskalova	Чеська Республіка
Tomas	Vlach	Чеська Республіка
Patrik	Taufar	Чеська Республіка
Krystyna	Danova	Чеська Республіка
Lubor	Kysučan	Чеська Республіка

Позачергові вибори народних депутатів, 21 липня 2019 року
Остаточний звіт Місії БДПЛ зі спостереження за виборами

Jan	Blinka	Чеська Республіка
Kristýna	Kabzanová	Чеська Республіка
Michaela	Ptackova	Чеська Республіка
Eliška	Flídrová	Чеська Республіка
Anemette	Vestergaard	Данія
Torsten	Juul	Данія
Lene	Schacke	Данія
Bo	Flindt	Данія
Birgit	Hjortlund	Данія
Henrik	Fosseldorff	Данія
Lars	Poulsen-Hansen	Данія
Jasmina	Pless	Данія
Palle	Staffe	Данія
Thorkild	Høyer	Данія
Helle	Ibsen	Данія
Karin	Bergquist	Данія
Michael	Sternberg	Данія
Mette	Grumløse	Данія
Inge	Christensen	Данія
Stig	Skovbo	Данія
Peder	Larsen	Данія
Kirsten	Lind	Данія
Bo	Weber	Данія
Grethe	Bille	Данія
Jørgen	Poulsen	Данія
Christian	Faber-Rod	Данія
Pia	Christmas-Møller	Данія
Grete	Skov	Данія
Hanne	Severinsen	Данія
Michael	Trangbæk	Данія
Emily	Muljar	Естонія
Kristina	Kallas	Естонія
Liis	Rosenfeldt	Естонія
Leena	Liukkonen-Forsell	Фінляндія
Sini-Tuulia	Numminen	Фінляндія
Eva	Kaján	Фінляндія
Juha-Pekka	Järölä	Фінляндія
Henri	Telkki	Фінляндія
Esa	Vanonen	Фінляндія
Matthias	Vazquez	Франція
Nathalie	Tran	Франція
Skander	Ben Mami	Франція
Mathieu	Lemoine	Франція
Pascale	Le Hel	Франція
Cécile	Polivka	Франція
Catherine	Pascal	Франція
Catherine	Wallisky	Франція
Claire	Schmitt	Франція
Amirouche	Nedjaa	Франція

Позачергові вибори народних депутатів, 21 липня 2019 року
Остаточний звіт Місії БДПЛ зі спостереження за виборами

Diane	Jeremic	Франція
Ossama	Kamel	Франція
Pascal	Delumeau	Франція
Patrick	Blin	Франція
Catherine	Iffly	Франція
Thibaut	Noel	Франція
Arthur	Langlois	Франція
Andrzej	Wocial	Франція
Paul	Ruotte	Франція
Axelle	Nos	Франція
Peggy	Corlin	Франція
Nadia	Yakhlaf-Lallemand	Франція
Jean-Charles	Lallemand	Франція
Aurelie	Duchesne	Франція
Myriam	Gaume	Франція
Benedicte	Williams	Франція
Hervé	Hutin	Франція
Rémi	Pellerin	Франція
Salomé	Gueorguiev	Франція
Kristina	Tolordava	Грузія
Dimitri	Tsertsvadze	Грузія
Aron	Mir Haschemi	Німеччина
Wilfried	Jilge	Німеччина
Martin	Nölle	Німеччина
Martin	Hortig	Німеччина
Martin	Schroeder	Німеччина
Joachim	Franke	Німеччина
Julia	Baumann	Німеччина
Hildegard	Rogler-Mochel	Німеччина
Helmuth	Schlagbauer	Німеччина
Jakob	Preuss	Німеччина
Kirsten	Müller	Німеччина
Stefan	Lesjak	Німеччина
Juergen	Wintermeier	Німеччина
Hendrik	Buurman	Німеччина
Konrad	Menny	Німеччина
Hartwig	Kaboth	Німеччина
Edgar	Brueser	Німеччина
Michael	Jelonek	Німеччина
Rolf	Boehnke	Німеччина
Angelika	Mattke	Німеччина
Helmut	Brocke	Німеччина
Helmut	Klawonn	Німеччина
Robert	Werner	Німеччина
Annelie	Koschella	Німеччина
Egon	Jüttner	Німеччина
Hans-Heinrich	Rieser	Німеччина
Janina	Steinkrueger	Німеччина
Juergen	Binder	Німеччина

Позачергові вибори народних депутатів, 21 липня 2019 року
Остаточний звіт Місії БДППЛ зі спостереження за виборами

Clemens	Jürgenmeyer	Німеччина
Rainer	Otter	Німеччина
Claus	Auer	Німеччина
Marie	von Halem	Німеччина
Brit	Knop	Німеччина
Alexandra	Thein	Німеччина
Anette	Schwitzke	Німеччина
Henning	Bess	Німеччина
Joachim	Freund	Німеччина
Hellmut	Hoffmann	Німеччина
Dirk	Schattschneider	Німеччина
Soenke	Ziesche	Німеччина
Luiz	Ramalho	Німеччина
Edith	Müller	Німеччина
Stefan	Koeppe	Німеччина
Christian	Küsters	Німеччина
Alexander	Knipperts	Німеччина
Petra	Bornhoeft	Німеччина
Fritz	Birnstiel	Німеччина
Patricia	Scherer	Німеччина
Julia	Wanninger	Німеччина
Dorothea	Gädeke	Німеччина
Hans-Heinrich	Schneider	Німеччина
Maxim	Menschenin	Німеччина
Jana	Bürgers	Німеччина
Michael	Haußmann	Німеччина
Henning	Horstmeyer	Німеччина
Matthias	Jaeger	Німеччина
Elmar	Eberhardt	Німеччина
Frank	Aischmann	Німеччина
Jan	Schoffer Petricek	Німеччина
Yanki	Puersuen	Німеччина
Edith	Weber	Німеччина
Andreas	Wittkowsky	Німеччина
Natalie	Krieger	Німеччина
Anca	Stan	Німеччина
Wolfgang	Lichter	Німеччина
Robert	Neumeier	Німеччина
Sebastian	Breuer	Німеччина
Márton	Nagy	Угорщина
Györgyi	Bezdán	Угорщина
Erik	Baktai	Угорщина
Krisztina	Tóth	Угорщина
Tünde Éva	Hagymási	Угорщина
Gábor	Horváth	Угорщина
Péter	Horváth	Угорщина
Sara	Ögmundsdóttir	Ісландія
Janus	Gudmundsson	Ісландія
Emilio	Cocco	Італія

Позачергові вибори народних депутатів, 21 липня 2019 року
Остаточний звіт Місії БДППЛ зі спостереження за виборами

Alessia	Pappalardo	Італія
Daniela	Massarelli	Італія
Valeria	Verdolini	Італія
Pietro	Rizzi	Італія
Daniele	Sferra	Італія
Ida	Di Pietro	Італія
Fernanda	Flacco	Італія
Giuliano	Salis	Італія
Luca	Di Gennaro	Італія
Galymzhan	Zhalmurzaev	Казахстан
Alibek	Adambek	Казахстан
Chingiz	Lepsibayev	Казахстан
Kanat	Sultanaliiev	Киргистан
Nazik	Moldotasheva	Киргистан
Edvīns	Severs	Латвія
Darius	Valatkevicius	Литва
Donatas	Butkus	Литва
Ryte	Kukulskyte	Литва
Cornelia	Calin	Молдова
Vasile	Mircos	Молдова
Guyenbaatar	Terbish	Монголія
Munkhnaran	Avirmed	Монголія
Milivoje	Krivokapic	Чорногорія
Nikola	Mugosa	Чорногорія
Christina	van Hout	Нідерланди
Charlotte	Wagenaar	Нідерланди
Daan	Everts	Нідерланди
Laurens	Teule	Нідерланди
Peter Henk	Eshuis	Нідерланди
Henricus	Krol	Нідерланди
Catharina	Appel	Нідерланди
Esther	van den Heuvel	Нідерланди
Onno	van der Wind	Нідерланди
Erik	Verschuur	Нідерланди
Jashar	Jasharov	Македонія
Toni	Pavloski	Македонія
Nina	Wessel	Норвегія
Finn	Nordli	Норвегія
Eldrid	Roeine	Норвегія
Janne	Haraldsen	Норвегія
Gunn	Benjaminsen	Норвегія
Maren	Garberg Bredesen	Норвегія
Hilde	Værdal	Норвегія
Sven	Simonsen	Норвегія
Dag	Hellesund	Норвегія
Ane	Utne	Норвегія
Arve	Børstad	Норвегія
Jan	Holtan	Норвегія
Henrik	Skjerve	Норвегія

Позачергові вибори народних депутатів, 21 липня 2019 року
Остаточний звіт Місії БДПЛ зі спостереження за виборами

Orrvar	Dalby	Норвегія
Nils	Songstad	Норвегія
Per	Semb	Норвегія
Marcia	Haugedal	Норвегія
Silje	Hansen	Норвегія
Wojciech	Kuchta	Польща
Joanna	Byszewska-Zapletal	Польща
Maria	Piotrowska	Польща
Michal	Ostasz	Польща
Jacek	Frączek	Польща
Roman	Bodnar	Польща
Maria-Magdalena	Budkus	Польща
Karina	Zborowska	Польща
Marcin	Prengowski	Польща
Łukasz	Tomik	Польща
Slawomir	Matuszak	Польща
Justyna	Janowska	Польща
Szymon	Harasim	Польща
Marlena	Orzel	Польща
Jadwiga	Rogoza	Польща
Mariusz	Marszewski	Польща
Marcin	Rychły	Польща
Krzysztof	Piotrowicz	Польща
Paulina	Szycko	Польща
Marek	Ziolkowski	Польща
Joanna	Skoczek	Польща
Aleksandra	Firlik	Польща
Marek	Lipka	Польща
Łukasz	Weremiuk	Польща
Bogumiła	Rybak-Ziółkowska	Польща
Roman	Kowalczuk	Польща
Andrzej	Łysiak	Польща
Mateusz	Bialas	Польща
Piotr	Kujawski	Польща
Antoni	Miś	Польща
Ricardo	Brilhante	Португалія
Vlad	Badea	Румунія
Olimpia-Elena	Parje	Румунія
Bogdan	Vasile	Румунія
Alina	Alexe	Румунія
Alina-Ștefana	Catană	Румунія
Laurentiu	Vlad	Румунія
Ana	David	Румунія
Nikola	Paunovic	Сербія
Juraj	Kubla	Словакія
Juraj	Privits	Словакія
Juraj	Balogh	Словакія
Peter	Hostak	Словакія
Lubomir	Kopaj	Словакія

Позачергові вибори народних депутатів, 21 липня 2019 року
Остаточний звіт Місії БДПЛ зі спостереження за виборами

Daniel	Pavlík	Словакія
Ivana	Ruttkayová	Словакія
Natália	Potičná	Словакія
Mária	Jurovčíková	Словакія
Filip	Tunjić	Словенія
Nina	Mirosavljević	Словенія
Guzman	Garcia Rodriguez	Іспанія
Carmen	Claudin Urondo	Іспанія
Merce	Castells Vicente	Іспанія
Rubén	Ruíz Ramas	Іспанія
Luis	Garranzo Asensio	Іспанія
Eduardo	Ramos Suárez	Іспанія
Monica	Green	Швеція
Sven	Bringholm	Швеція
Stig	Glans	Швеція
Kerstin	Sundberg	Швеція
Hans-Ivar	Swärd	Швеція
Per G.	Wiik	Швеція
Bengt	Almqvist	Швеція
Rebecca	Palmer	Швеція
Anna	Rogalska Hedlund	Швеція
Eva	Jakobsson	Швеція
Nicolas	Heyum	Швеція
Hans	Nareskog	Швеція
Patrik	Schröder	Швеція
Mattias	Wandler	Швеція
Diana	Ferrari	Швейцарія
Daniele	D'Esposito	Швейцарія
Stefan	Ziegler	Швейцарія
Martin	Damary	Швейцарія
Barbara	Egger Maldonado	Швейцарія
Roman	Enzler	Швейцарія
Alexandra	von Arx	Швейцарія
Andreas	Speiser	Швейцарія
Martin	Minder	Швейцарія
Victor	Pazinski	Швейцарія
Sophia	Michael	Велика Британія
Kenneth	Pickles	Велика Британія
Philip	Redding	Велика Британія
Patricia	De'Ath	Велика Британія
Susan	Trinder	Велика Британія
Elsa	Court	Велика Британія
Leila	Fitt	Велика Британія
Kiron	Reid	Велика Британія
George	Platt	Велика Британія
Terence	Duffy	Велика Британія
Milan	Patel	Велика Британія
Peter	Hurrell	Велика Британія
David	Taylor	Велика Британія

Позачергові вибори народних депутатів, 21 липня 2019 року
Остаточний звіт Місії БДПЛ зі спостереження за виборами

David	Hainsworth	Велика Британія
Roy	Martin	Велика Британія
Bernard	Quoroll	Велика Британія
Sara	Fradgley	Велика Британія
Stephen	McNamara	Велика Британія
David	Godfrey	Велика Британія
Nathan	Cooper	Велика Британія
Olufemi	Ogundipe	Велика Британія
Asa	Cusack	Велика Британія
Georgina	Aboud	Велика Британія
Charlie	Lewis	Велика Британія
Nirmala	Gopal	Велика Британія
Valerie	Kaye	Велика Британія
Stephen	Paul	Велика Британія
Christopher	Jones	Велика Британія
Neil	Scanlan	Велика Британія
Dominic	Howell	Велика Британія
Mark	Pascoe	Велика Британія
John	Earls	Велика Британія
Gillian	Gloyer	Велика Британія
Valerie	Solomon	Велика Британія
Janet	Wynne	Велика Британія
Richard	Shelley	Велика Британія
Teresa	Etim-Gorst	Велика Британія
Margaret	Nicholson	Велика Британія
Panagiotis	Stasinopoulos	Велика Британія
Steven	Lee	Велика Британія
Derek	Chappell	Велика Британія
John	Hampson	Велика Британія
Andrew	Caldwell	Велика Британія
Kenneth	Jaques	Велика Британія
Dally	Hakem	Велика Британія
Brian	Gifford	Велика Британія
Astrid	Weinmann	Велика Британія
Alexander	Folkes	Велика Британія
Yolanda	Foster	Велика Британія
Robin	Sellers	Велика Британія
Stella	Hellier	Велика Британія
Leslie	Barnfield	Велика Британія
Marc	Tilley	Велика Британія
Paula	Keaveney	Велика Британія
Trevor	Austin	Велика Британія
Matthew	Frear	Велика Британія
Anna	Shevchenko	Велика Британія
Peter	Shutak	Велика Британія
Nina	Frankel	США
Karen	Levine	США
Richard	Lyons	США
Annette	Hilliard	США

Позачергові вибори народних депутатів, 21 липня 2019 року
Остаточний звіт Місії БДПЛ зі спостереження за виборами

Philip	McMahon	США
David	Ballard	США
Kyle	Wood	США
Annee	Tara	США
John	Dwyer	США
Kathryn	Gest	США
Carol	Bender	США
Tereza	Lewis	США
Alka	Kothari	США
Julie	Barker	США
Syeda	Ali	США
Joseph	Brossart	США
Samuel	Burgess	США
Mary	Kruger	США
Clifford	Bond	США
Jack	Dougherty	США
Robert	Hyams	США
Daniel	Klingenberg	США
Carol	Gaultney	США
Anslem	Gentle	США
Miles	Dudley	США
Marie	Oldani	США
Thomas	Westphal	США
David	Dunsmore	США
Steven	Nothern	США
Peter	Sawchyn	США
Jordan	Smellie	США
Nasser	Ishaq	США
Matthew	Reger	США
Barbara	Jackson-McIntosh	США
Mary	Warlick	США
Robert	Downes	США
John	Shepherd	США
Jeffrey	Clark	США
Paddy	McGuire	США
Rokey	Suleman	США
Michael	Misko	США
Howard	Bemis	США
Eugene	Sienkiewicz	США
Jeannie	Schindler	США
Shannon	Bruder	США
Anthony	Kolankiewicz	США
Mitchell	Polman	США
Bradley	Reynolds	США
Deborah	Alexander	США
Pamela	Barrus	США
Armen	Vardanyan	США
Steven	Smith	США
Nicholas	La Strada	США

Позачергові вибори народних депутатів, 21 липня 2019 року
Остаточний звіт Місії БДПЛ зі спостереження за виборами

Daniel	Yastishock	США
Marsha	Kennedy	США
Richard	Wheeler	США
Mary	Bluestocking	США
Hilary	Bown	США
Evan	Eberle	США
Bujar	Ajdari	США
Harry	Edelman	США
Sherry	Murphy	США
Octavius	Pinkard	США
Donna	Kerner	США
Kathryn	McLaughlin	США
Timothy	Garille	США
David	Gespas	США
Francia	McCormack	США
Richard	Shieldhouse	США
A. Shelley	McThomas	США
Omar	Bartos	США
Jack	Van Valkenburgh	США
Kristen	Bomengen	США
Heidi	Lernihan	США
Steven	Saum	США
Panagiota-Maria	Sarafoudi-Rance	США
Urania	Petit	США
Elizabeth	Kvitashvili	США
Andrew	Yurkovsky	США
Jenny	Sowry	США
Steven	Shapiro	США
Ellen	Davis-Zapata	США
Brian	Block	США
Hans	Opsahl	США
Robert	Paullin	США
Karolis	Butkevicius	США
Kathy	Schnare	США
Philip	Bednarczyk	США
Joseph	Welsh	США
Eda	Matchak	США
Teresa	Walsh	США
Marilyn	Stempler	США
Andre	Jasse	США
Magda	Walter	США
Gabrielle	Pacana	США
Larissa	Abramiuk	США
Brett	Northfield	США
Asa	Naiditch	США
Daniel	Simon	США
Nabil	Al-Tikriti	США
Sairah	Akhtar-Zaidi	США
Angela	Swayze	США

Позачергові вибори народних депутатів, 21 липня 2019 року
Остаточний звіт Місії БДПЛ зі спостереження за виборами

Daniel	Villegas	США
Erin	Spitzer	США
Peter	Lossau	США
Joel	Wasserman	США
Robert	Irish	США
Mark	Kilbane	США
Ann	Merrill	США
Adam	LeClair	США
Stephen	Ford	США

Короткострокові спостерігачі МСВ БДПЛ, залучені на місцях

Jessica	Coffin	Велика Британія
Pavlina	Rehor	Чеська Республіка
Christian	Colijn	Нідерланди
Anna	Jüngen	Нідерланди
Daniel	Kramer	Угорщина

Довгострокові спостерігачі МСВ БДПЛ

Dhimiter	Gjodede	Албанія
Tatevik	Gevorgyan	Арменія
Michaela	Sivich	Австрія
Vusal	Behbudov	Азербайджан
Palina	Brodik	Білорусь
Anastasiya	Matchanka	Білорусь
Douglas	Cargo	Канада
Ahmad	Jawid Noor	Канада
Tamila	Karpyk	Канада
Ikechukwu	Igboanusi	Канада
Ahmed	Jama	Канада
John	Landry	Канада
Nedad	Krupalija	Канада
Rezart	Xhelo	Канада
Jennifer	Olchowyc	Канада
Eduard	Nuhu	Канада
Alexander	Danilovich	Канада
Anne	Sochan	Канада
James	Hart	Канада
Daniel	Nash	Канада
Elizabeth	Luke	Канада
Sarka	Havrankova	Чеська Республіка
Hana	Snajdrova	Чеська Республіка
Milan	Kuksa	Чеська Республіка
Poul	Lauritsen	Данія
Hanne	Bang	Данія
Sofia	Svensson	Данія
Søren	Sønderstrup	Данія
Lars	Nyholm	Данія
Hanne	Bergmann	Данія

Позачергові вибори народних депутатів, 21 липня 2019 року
Остаточний звіт Місії БДППЛ зі спостереження за виборами

Laura	Lakso	Фінляндія
Alexandre	Benz	Франція
Khatchig	Soukiassian	Франція
Thibaud	Kurtz	Франція
Veronique	Lasserre-fy	Франція
Clément	Mondamert-Chartron	Франція
Sylvain	Ollier	Франція
Melissa	Diagne	Франція
Rodolphe	Oberle	Франція
Mariam	Tabatadze	Грузія
Lela	Taliuri	Грузія
Thomas	Leszke	Німеччина
Kati	Hötger	Німеччина
Ingo	Buettner	Німеччина
Jochen	Michael Rinck	Німеччина
Maria	Mechthild Herkenhoff	Німеччина
Christa	Mueller	Німеччина
Rita	Taphorn	Німеччина
Brigitte	Heuer	Німеччина
Martin	Kunze	Німеччина
Michela	Sechi	Італія
Filippo	Rosin	Італія
Azat	Ishmukhamedov	Киргистан
Liudmila	Blinova	Литва
Gandolgor	Sainkhuu	Монголія
Filip	Pejovic	Чорногорія
Ruth	Van Rhijn	Нідерланди
Monique	Reintjes	Нідерланди
Turid	Polfus	Норвегія
Narve	Rio	Норвегія
Oyvind	Seim	Норвегія
Jon	Roar Strandenes	Норвегія
Paulina	Czarnecka	Польща
Jakub	Herold	Польща
Jaroslav	Derlicki	Польща
Slawomir	Szyszka	Польща
Novak	Pesic	Сербія
Marie	Sigrid Utterman	Швеція
Tina	Lundh	Швеція
Thomas	Holzer	Швейцарія
Mario	Barfus	Швейцарія
Peter	Davies	Велика Британія
Roger	Bryant	Велика Британія
Alexander	Anderson	Велика Британія
Paul	Wesson	Велика Британія
Sandra	Gale	Велика Британія
Howard	Knight	Велика Британія
Joseph	Worrall	Велика Британія
Melanie	Leathers	Велика Британія

Позачергові вибори народних депутатів, 21 липня 2019 року
Остаточний звіт Місії БДПЛ зі спостереження за виборами

Akinola	Akinsanya	Велика Британія
Mark	Waller	Велика Британія
Marsha	Weinerman	США
Mara	Hanna	США
Kathleen	Johnson	США
James	Berk	США
Helen	Kornblum	США
Daniel	Drigot	США
Constance	Phlipot	США
Gregoire	Houel	США
Susanne	Cooper	США
Elia	Varela Serra	США
John	Winters	США
Karen	Reinhardt	США
Michelle	Gavin	США
Joan	Brown	США
Raleigh	Quesenberry	США

Основний склад МСВ БДПЛ

Ambassador Albert Jónsson	Голова Місії	Ісландія
Kseniya	Dashutina	Білорусь
Miso	Imamovic	Боснія і Герцоговина
Nino	Gogoladze	Грузія
Elissavet	Karagiannidou	Греція
Francesca	Boggeri	Італія
Pēteris	Veits	Латвія
Pavel	Cabacenco	Молдова
Valeriu	Mija	Молдова
Miiga	Tumennasan	Монголія
Max	Bader	Нідерланди
Jane	Kareski	Македонія
Michał	Galkowski	Польща
Paweł	Jurczak	Польща
Tomasz	Janczy	Польща
Jarek	Domański	Польща
Roman	Railean	Румунія
Jelena	Stefanović	Сербія
Maša	Janjušević	Сербія
Saša	Pokrajac	Сербія
Mauro	Calvo	Іспанія
Anders	Eriksson	Швеція
Polyna	Lemos	Велика Британія

ІНФОРМАЦІЯ ПРО БДПЛ

Бюро демократичних інститутів та прав людини (БДПЛ) – головна інституція ОБСЄ, що допомагає державам-учасникам “забезпечувати повне дотримання прав і основних свобод людини, принципів верховенства права, розвиток принципів демократії та (...) розвивати, посилювати й захищати демократичні інститути, а також сприяти толерантності у суспільстві” (Документ, прийнятий на Гельсінському саміті 1992 р.). Це називають людським виміром ОБСЄ.

БДПЛ, розташоване у Варшаві (Польща), було створено як Бюро вільних виборів на Паризькому саміті у 1990 р. та почало працювати у травні 1991 р. Через рік назву Бюро було змінено, щоб відобразити розширення мандату та включити до нього права людини та демократизацію. На сьогодні кількість працівників Бюро становить понад 150 осіб.

БДПЛ є головною установою в Європі у галузі **спостереження за виборами**. Кожного року воно координує та організує відрядження тисяч спостерігачів для оцінки проведення виборів у регіоні ОБСЄ з точки зору їхньої відповідності зобов'язанням перед ОБСЄ, іншим міжнародним зобов'язанням та стандартам демократичних виборів та національному законодавству. Унікальна методологія забезпечує глибоке бачення виборчого процесу в цілому. Через проекти допомоги БДПЛ підтримує вдосконалення виборчої нормативно-правової бази у державах-учасниках.

Діяльність Бюро у сфері **демократизації** включає наступні напрями: верховенство права, законодавче забезпечення, демократичне урядування, міграція та свобода пересування, гендерна рівність. БДПЛ щороку впроваджує низку цільових програм, спрямованих на розвиток демократичних структур.

БДПЛ також надає підтримку державам-учасникам у виконанні ними їхніх зобов'язань щодо посилення та захисту **прав людини та фундаментальних свобод** згідно з зобов'язаннями ОБСЄ у галузі людського виміру. Це досягається за рахунок роботи з широким колом партнерів для сприяння співробітництву, посилення спроможності та надання експертних висновків по різних темах, в тому числі права людини у боротьбі проти тероризму, посиленні захисту прав жертв торгівлі людьми, освіту та навчання з питань прав людини, здійснення моніторингу та звітування щодо стану дотримання прав людини, а також прав та безпеки жінок.

У сфері **толерантності та подолання дискримінації** БДПЛ надає підтримку державам-учасникам у посиленні реагування на злочини ненависті, прояви расизму, ксенофобії, антисемітизму та інші форми нетерпимості. Діяльність БДПЛ у сфері толерантності зосереджується у наступних напрямках: законодавство, навчання для правоохоронних органів, моніторинг, звітування та відстеження розвитку реакції на злочини та інциденти, викликані ненавистю, а також освітня діяльність, спрямована на посилення толерантності, поваги та взаєморозуміння.

БДПЛ надає консультації державам-учасникам стосовно політики щодо **рома та сінті**. Це сприяє розвитку спроможності та створенню мереж у громадах рома та сінті, а також заохочує представників рома та сінті до участі в органах, що розробляють державну політику.

Усі види діяльності БДПЛ виконуються у координуванні та тісній співпраці з державами-учасниками ОБСЄ, інститутами та регіональними представництвами ОБСЄ та іншими міжнародними організаціями.

Подальшу інформацію можна знайти на веб-сайті БДПЛ (www.osce.org/odihr).